

دوفصلنامه علمی حدیث پژوهی

سال ۱۴، بهار و تابستان ۱۴۰۱، شماره ۲۷

مقاله علمی پژوهشی

صفحات: ۲۴۳-۲۷۸

اعتبارسنجی حدیث کساء (به روایت حضرت فاطمه زهرا علیها السلام)

محمدهادی منصوری*

آمنه قریب دوست**

چکیده

حدیث شریف کساء که بیانگر برخی فضایل اهل بیت علیهم السلام و به اعتقاد مفسران، سبب یا شأن نزول آیه تطهیر است، طرق و گونه‌های متعددی دارد. یکی از مشهورترین آن‌ها، حدیث کساء به روایت جابر بن عبدالله انصاری از حضرت زهرا علیها السلام است. محتوای سرشار از معارف حدیث کساء باعث شده این حدیث در قرون اخیر، بیشتر مورد اهتمام اندیشمندان قرار بگیرد اما به دلیل وجود برخی کاستی‌ها در پژوهش‌های پیشین درباره سند و متن این حدیث، نوشتار پیش رو تلاش دارد با رویکرد توصیفی تحلیلی، در اعتبارسنجی آن درنگی نموده و وثوق سندی و صدور حدیث کساء را بررسی کند. یافته‌های پژوهش حاکی است اصل وجود ماجرای کساء، مورد پذیرش فریقین است و گرچه حدیث کساء به روایت جابر از حضرت زهرا علیها السلام در منابع اولیه مشهود نیست، اما دلایلی بر اعتبار سندی آن وجود دارد. همچنین قراین درون متنی و برون متنی و سایر شواهد، گواه صحت و اعتبار آن است.

◀ **کلیدواژه‌ها:** ماجرای عبا به روایت حضرت زهرا علیها السلام، وثاقت سندی، اعتبارسنجی حدیث کساء، وثوق خبری.

* استادیار گروه معارف قرآن و حدیث دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران، نویسنده مسئول، mansouri@maaref.ac.ir

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مدرسی معارف اسلامی، دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران، qaribdoust67@gmail.com

۱. مقدمه

حقانیت و جایگاه اهل بیت (علیهم السلام) در آیات قرآن و بسیاری از روایات تأکید شده است. یکی از آن موارد حدیث شریف کساء است که بیانگر عظمت پنج تن آل عبا و سبب یا شأن نزول آیه تطهیر (احزاب: ۳۳) است؛ آیه‌ای که به اعتقاد شیعه و برخی از اهل سنت، در وصف اهل بیت (علیهم السلام) و مهم‌ترین دلیل اثبات عصمت آنهاست.

گونه‌های مختلف حدیث کساء در مهم‌ترین منابع روایی شیعه و اهل سنت با طرق متفاوت وجود دارد. یکی از راویان، جابر بن عبدالله انصاری است که آن را از حضرت فاطمه (علیها السلام) نقل کرده است. محتوای سرشار از معارف حدیث کساء باعث شده این حدیث در قرون اخیر، بیشتر مورد اهتمام اندیشمندان قرار گرفته و آثار متعددی درباره آن در قالب کتاب، مقاله، پایان‌نامه و... پدید آید و شیعیان با برگزاری مجالس قرائت حدیث کساء، به پیامبر و خاندان آن حضرت تقرب جویند. از آنجا که شبهاتی درباره اعتبار حدیث مذکور به روایت حضرت زهرا (علیها السلام) مطرح شده است، نوشتار پیش رو تلاش دارد وثاقت سندی و صدور حدیث کساء را بررسی کند.

۱-۱. پیشینه تحقیق

با بررسی داده‌های تاریخی و روایی و قرآنی دانسته می‌شود اصل وجود حدیث کساء در میان فریقین اثبات شده است، اما در کیستی نقش آفرینان اصحاب کساء، در میان شیعه و اهل سنت اختلافاتی وجود دارد. مفسران ذیل آیه تطهیر (احزاب: ۳۳) و آیه مباحله (آل عمران: ۶۱) به این مسئله اشاره کرده‌اند. همچنین پژوهش‌های مستقلی مانند کتاب حدیث کساء فی کتب مدرسة الخلفاء و مدرسة اهل بیت (علیهم السلام) نوشته علامه عسکری^۱ و کتاب آیه تطهیر و حدیث کساء توسط علی محمدی ارهانی زنجانی انجام شده است. اما حدیث کساء نقل شده از حضرت فاطمه (علیها السلام)، یکی از احادیثی است که در دو سه قرن اخیر مورد توجه قرار گرفته است و از همان سال‌های نخستین پیدایش آن، برخی با اشکالات و شبهات سعی در رد این حدیث و برخی بر اثبات آن کتاب‌ها و مقالاتی نوشته‌اند. البته با گذشت بیش از دو قرن از پیدایش حدیث، بیشترین مناقشات در چند دهه اخیر رخ داده است. از جمله منابعی که در ذیل مباحث خود به طرح مبحث سندی

حدیث کساء اشاره کرده، عبارت‌اند از: *متنهی الآمال فی تواریخ النبوی و الآل علیهم السلام قمی*، ۴۲۲ (ق)، *آیه التطهیر فی خمسة اهل الکساء* (موسوی غریفی، ۱۳۷۷ق) و *آیه التطهیر فی أحادیث الثریقین* (موحد ابطحی، ۱۴۰۴ق) همچنین منابع خاصی به بررسی سندی حدیث کساء پرداخته‌اند که در میان آن‌ها برخی همچون پژوهشی درباره حدیث کساء (محمدی ری شهری، ۱۳۸۴ش) و مقاله «دراسة التقدیة فی صحة حدیث الکساء المشهور فی ضوء منهج تحلیل المحتوى» (بهارزاده و آبادی، ۱۳۴۰ق) سند و محتوای حدیث را به کلی زیر سؤال می‌برند و جزوه یک فضیلت بزرگ برای پنج تن آل عبا (صالحی نجف آبادی، ۱۳۹۰) نیز به بازنویسی واقعه حدیث کساء با در نظر گرفتن منابع حدیثی شیعیان و اهل سنت پرداخته و سپس از منظر تاریخی آن را بررسی کرده است. این کتاب در واقع یکی از مقالاتی است که در شماره دوم نشریه مکتب تشیع، در سال ۱۳۳۸ چاپ شده و در سال ۱۳۹۰ جداگانه به صورت جزوه نیز منتشر گردیده است. مقاله «بازخوانی دیدگاه‌ها و مناقشات در باب روایت شیخ طریحی (م ۱۰۸۷ق) و حدیث کساء»، (جعفریان و توحیدی نیا، ۱۳۹۶ش) سعی در بازخوانی تاریخی آن دارد و در حقیقت روایت مورد بحث را مردود می‌داند. برخی دیگر به دفاع از حدیث کساء و بررسی سندی آن برای اثبات صدور حدیث پرداخته‌اند؛ از جمله: *سند حدیث کساء* (مهملی پور، ۱۳۷۱ش)، *التحقیق حول سند الحدیث الکساء* (فیض پور، ۱۳۹۰ش)، *بررسی جامع حدیث کساء و پاسخ به شبهات آن* (تلافی داریانی، ۱۳۹۷ش)

بعضی علاوه بر دفاع، به برخی شبهات نیز پاسخ داده‌اند؛ مانند: *حول حدیث الکساء* (النجیب، ۱۴۲۴ق)، پژوهشی نو پیرامون حدیث شریف کسای یمانی به روایت حضرت فاطمه زهرا علیها السلام (تربتی کربلایی، ۱۳۸۵ش)، پژوهشی در حدیث شریف کساء (سلمانی پور، ۱۳۹۱ش)، *فاطمه محور حدیث کساء* (اشعری، ۱۳۹۲ش)

بعضی دیگر با بیان نظرات مراجع و بزرگان و ارائه داستان‌هایی بر اساس واقعیت از حدیث دفاع نموده‌اند: *حدیث کساء و آثار شگفت* (موحد ابطحی، ۱۳۹۰ش)، *داستان‌هایی عجیب و واقعی از توسل به حدیث کساء: اکسیر حل مشکلات* (فردوسی، ۱۳۹۵ش)

در شرح حدیث شریف کساء نیز علاوه بر منابع عامی مانند اهل بیت یا چهره‌های درخشان در آیه تطهیر (اشراقی و فاضل لنکرانی، ۱۳۶۹ش) و اهل بیت در آیه تطهیر (عاملی، ۱۳۸۶ش) که به تفسیر آیه تطهیر پرداخته‌اند، تکنگاری‌هایی نیز صورت گرفته است؛ از جمله: فی رحاب حدیث الكساء (مؤید، ۱۴۲۵ق)، انوار حدیث کساء (عالم نقوی، ۱۳۷۹ش)، شرح حدیث کساء (حسنی جبل کندی، ۱۳۹۰ش)، مشاهدات المألاعی: البیت الفاطمی تحت الكساء شرح حدیث الكساء الیمانی (الحلو، ۱۴۳۶ق)، انوار السّماویة شرحی جامع بر حدیث شریف کساء (ویسی، ۱۳۹۵ش)، حدیث شریف کساء آینه معرفت و تربیت. (ارزیده، ۱۳۹۸ش)

۲. واژه‌شناسی

در ابتدا بایسته است معنای واژه «کساء» و اصطلاح «حدیث کساء» تبیین گردد.

۲-۱. کساء

کساء واژه‌ای عربی و مشتق از ریشه «ک س و» (الکِسْوَةُ و الكِسْوَةُ) (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۵، ص ۳۹۱؛ ابن درید، ۱۹۸۸م، ج ۲، ص ۸۵۷) و به معنای لباس (راغب، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۷۱) و پوشیدن و پوشاندن لباس است. (ر.ک: مصطفوی، ۱۳۶۰ش، ج ۱۰، ص ۶۲) از این ریشه، پنج واژه در قرآن کریم به کار رفته است: کِسْوَتُهُنَّ (بقره: ۲۳۳)، نَكْسُوها (بقره: ۲۵۹)، اَكْسُوهُنَّ (نساء: ۵)، کِسْوَتُهُمْ (مائده: ۸۹)، فَكَسَوْتَا (مؤمنون: ۱۴). از دیدگاه مفسران، این واژگان نیز در همان معنای لغوی یعنی لباس و پوشاندن لباس استفاده شده است. (ر.ک: طبرسی، ۱۳۷۲ق، ج ۲، ص ۵۸۷؛ طیب، ۱۳۷۸ش، ج ۳، ص ۳۱؛ طوسی، بی‌تا، ج ۲، ص ۳۲۵؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۳۰۰؛ طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۲، ص ۲۴۰ و ج ۴، ص ۱۷۲؛ فضل‌الله، ۱۴۱۹ق، ج ۷، ص ۷۵)

در ادعیه نیز همان معنای لغوی مراد است: «اللَّهُمَّ اكْسُ كُلَّ عُرْيَانٍ» (کفعمی، ۱۴۱۸ق، ص ۱۹۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۹۵، ص ۱۲۰) «فَرَجَّ عَنِ الْمَكْرُوبِينَ وَ اكْسُ الْعَارِينَ» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۵، ص ۶۰)

اما در روایات مشهور به حدیث کساء، این واژه معنایی فراتر از پوشش دارد و دارای کاربردهای متفاوتی است، از جمله: زیرانداز (ابن حنبل، ۱۴۱۶ق، ج ۴۴، ص ۱۱۹)، روانداز (سیوطی، ۱۴۰۴ق، ج ۵، ص ۱۹۸)، عباء (شیبانی، ۱۴۱۳ق، ج ۴، ص ۲۲۲) و لباسی که

روی لباس‌های دیگر قرار می‌گیرد. (سیوطی، ۱۴۰۴ق، ج ۵، ص ۱۹۹) بیشتر راویان این حدیث شریف، از آن به‌عنوان کساء یاد نموده‌اند. نوع کساء نیز فدکی (فرات کوفی، ۱۴۱۰، ص ۳۳۳)، خیبری (کوفی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۳۲)، یمانی (بحرانی، ۱۴۱۳ق، ج ۱۱، ص ۹۳۳) و جنس آن پشم یا موی سیاه (سیوطی، ۱۴۰۴ق، ج ۵، ص ۱۹۹) و... ذکر شده که بیانگر دقت راویان و اهمیت این حدیث و تکرار حدیث به مناسبت‌های متفاوت است.

۲-۲. حدیث کساء

مراد از حدیث کساء ماجرای بر سر کشاندن و پوشاندن کساء توسط پیامبر بر خویشان و حسنین و علی بن ابی‌طالب و فاطمه زهرا علیها السلام و سخنانی است که حضرت در قالب دعا در این هنگام بیان فرمودند و مصادیق خمسه طیبه را تعیین کردند. به دلیل کاربست واژه کساء، این روایت که گونه‌های متعدد و نقل مختلفی دارد، به حدیث کساء معروف است. زنده نگاه داشتن اصطلاح «اصحاب کساء»، «آل عبا» و... در سیره معصومان علیهم السلام مشهود است و منابع متعدد تاریخی و روایی از اهتمام فراوان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام (هلالی، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۶۴۶) به حفظ و تبیین آن حکایت دارد. از این رو حدیث کساء به طرق مختلفی در بیشتر منابع اهل سنت وجود دارد. (ر.ک: حسکانی، ۱۴۱۱ق، ص ۱۸-۱۴۱ (برخی اسانید)؛ سیوطی، ۱۴۰۴ق، ج ۵، ص ۲۰۰-۱۹۶؛ زمخشری، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۳۶۹؛ فخرالدین رازی، ۱۴۲۰ق، ج ۸، ص ۲۴۷؛ هیشمی، ۱۴۰۸ق، ج ۹، ص ۱۶۷-۱۶۸؛ ابن حنبل، ۱۴۱۶ق، ج ۴۴، ص ۱۱۸-۱۱۹؛ ترمذی، ۱۴۱۹ق، ج ۵، ص ۱۹۲، ۴۷۹ و ۵۱۲؛ نسائی، ۱۴۱۱ق، ج ۵، ص ۱۱۳؛ ابن عساکر، ۱۴۱۵ق، ج ۱۳، ص ۲۰۳-۲۰۷ و ج ۱۴، ص ۱۳۸-۱۴۴؛ ابن اثیر، ۱۹۸۹م، ج ۳، ص ۶۰۷ و...) و همچنین این حدیث در منابع شیعی با طرق گوناگون آمده است. (قمی، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۱۹۳؛ کوفی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۳۲-۳۴۰؛ ابن ابی‌زینب، ۱۳۹۷ق، ص ۷۲؛ ابن بابویه، ۱۳۶۲ش، ج ۲، ص ۵۶۱؛ همو، ۱۳۹۵ق، ج ۱، ص ۲۷۸؛ طوسی، ۱۴۱۴ق، ص ۳۶۸، ۵۵۹ و ۵۶۵؛ طبرسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص ۱۴۸؛ ابن بطریق، ۱۴۰۷ق، ص ۳۲-۴۶؛ ابن طاووس، بی‌تا، ص ۱۰۶ و ۲۰۴؛ همو، ۱۴۰۰ق، ج ۱، ص ۱۲۳-۱۲۹؛ حلی، ۱۹۸۲م، ص ۲۲۹)

به‌اختصار آماری از احادیث کساء در مهم‌ترین کتب حدیثی فریقین، بر مبنای

محورهای ذیل ارائه می‌شود:^۲

دسته اول، احادیثی که در آن‌ها از آیه تطهیر یا واژگان آیه برای معرفی اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام استفاده شده است. این روایات، بیشتر در ادعیه وجود دارد.^۳ احادیثی که بدون اشاره به کساء، فقط به تبیین مصادیق و نزول آیه تطهیر اشاره دارند، در دسته دوم قرار دارد. دسته سوم مشتمل بر احادیثی است که حضرت رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم اهل بیت خویش را ذیل کساء قرار می‌دهند و برایشان دعا می‌فرمایند، ولی در این احادیث از آیه تطهیر و نزول آن سخنی به میان نیامده است. دسته چهارم شامل احادیثی است که هم به آیه تطهیر اشاره نموده و هم گزارش می‌کند پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم به وسیله کساء اهل بیت خویش را جدا و برای ایشان دعا فرموده است. دسته پنجم به روایاتی اشاره دارد که در روز مباحله، حضرت رسول صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم به وسیله کساء اهل بیت خویش را معرفی نموده و در دسته آخر روایاتی آمده که پس از نزول آیه تطهیر، پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم اهل بیت خویش را اوقات نماز صدا زده و آیه تطهیر را پشت در خانه ایشان قرائت می‌فرمودند. با توجه به این مدل دسته‌بندی، تمام روایات مرتبط با آیه تطهیر و کساء، احادیث منسوب به «کساء» و به عبارت دیگر قرائتی از مضمون «حدیث کساء» خواهند بود.^۴

نام کتاب	آیه تطهیر برای معرفی اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>	تعیین مصادیق آیه تطهیر	تبیین واقعه کساء بدون ذکر آیه تطهیر	حدیث کساء (هم آیه تطهیر هم واقعه کساء)	روایات مباحله و کساء	روایات پس از واقعه کساء و نزول آیه تطهیر
کتاب سلیم	۱	۱	-	۳	-	-
تفسیر قمی	۱	۱	-	۱	-	۱
تفسیر فرات کوفی	-	۴	۱	۶	۱	۳
تفسیر العیاشی	-	-	-	۱	-	-
المسترشد فی ...	۲	۱	۱	-	-	-
کافی	-	-	-	۱	-	-
الامامة و التبصرة...	-	۱	-	-	-	-
فضائل امیر المؤمنین <small>علیه‌السلام</small>	۱	۳	۱	۱	-	۲
کفایة الاثر	-	۲	-	-	-	-
تحف العقول	۲	-	-	-	-	-
الغیة	-	-	-	۱	-	-

اعتبارسنجی حدیث کساء (به روایت حضرت فاطمه زهرا علیها السلام) ۲۴۹

10.22052/HADITH.2021.242020.0

-	-	-	-	-	۲	دعائم الاسلام
-	-	-	-	-	۱	کامل الزیارات
-	-	-	-	-	۴	من لا یحضره...
-	-	-	-	۱	۶	الامالی (صدوق)
-	-	۲	-	۱	-	خصال
-	۱	-	-	-	۱	عیون أخبار الرضا <small>علیه السلام</small>
-	-	۱	-	-	-	کمال السدین و تمام النعمة
-	-	۳	-	-	۱	معانی الاخبار
-	-	۲۳	-	۲	-	علل الشرائع
۲	-	-	۲	۳	-	مناجات الهیات حضرت امیر <small>علیه السلام</small>
-	۱	-	-	-	۱	الاختصاص
-	-	-	-	-	۱	المزار (مفید)
-	-	-	-	-	۱	الارشاد
۱	-	-	-	-	۱	الامالی (مفید)
-	-	-	-	-	۱	کنز القوائد
-	-	-	-	-	۱	تهذیب الاحکام
-	-	-	-	-	۱۳	مصباح المتعجد
۲	-	-	-	۴	۷	الامالی (طوسی)
۲۷	-	-	۳۳	۳۲	۵	شواهد التنزیل
-	-	-	-	۱	۱	روضه الواعظین
-	-	-	-	-	۲	اعلام الوری
-	-	-	-	-	۱	مکارم الاخلاق
۱	-	-	-	-	۴	بشارة المصطفى
-	-	-	-	-	۱	الخرائج و الحرائج
-	۱	۱	-	-	۴	الاحتجاج
-	-	۱	-	-	۱	الفضائل
۲	-	۱۰	۴	-	۳	عمدة عیون
-	-	۱	-	-	۱	مجموعه ورام
-	-	-	-	-	۸	المزار الكبير
-	-	-	-	-	۱۲	اقبال الاعمال
-	-	-	-	-	۵	جمال الاسبوع
-	۱	۲	۱	-	-	سعد السعود

۲	-	۵	۴	۱	۳	الطرائف
۲	-	۴	۳	-	۷	کشف الغمة
-	-	۱	-	-	۲	کشف الیقین
۲	-	۲	-	-	۱	نهج الحق و کشف الصادق
-	-	-	-	-	۵	المزار شهید الاول
-	-	-	-	-	۲	ارشاد القلوب
-	-	۱	-	-	۱	غرر الاخبار
-	-	-	-	-	۲	اعلام الدین
-	-	-	-	-	۱۳	البلد الامین
-	-	-	-	-	۷	المصباح الکفعمی
-	-	۳	-	۲	۴	تأویل الآیات
-	-	-	-	-	۲	وسائل الشیعه
۳	-	۲۴	۴	۱۷	۱۶	اثبات الهیة
-	-	-	-	-	۱	هامة الامة
۸	۳	۲۰	۵	۱۰	۱۹	البرهان
-	-	۱	-	۲	-	الانصاف فی النص...
-	-	-	-	-	۳	مدینة معاجز
۱۳	۳	۳۰	۱۳	۲۵	۷۷	بحار الأنوار
۳	۱	۷	۳	۷	۴	تفسیر نور الثقلین
۲	-	۳	۵	-	-	مسند الامام احمد بن حنبل
-	-	-	-	-	-	صحیح مسلم
۱	-	۲	۱	-	-	سنن ترمذی
۱	-	۲	۱	۲	۱	مستدرک
۳	-	۱	۶	۳	-	مجمع الزوائد
-	-	۱	۲	۱	۲	المعجم الاوسط
۴	-	۴	۱۶	۶	۱	المعجم الكبير
۳	-	۱۰	۱۷	۱۲	۵	تاریخ مدینة دمشق
۳	-	۲	۱	۱	-	أسد الغابه

چنان که در جدول بالا نیز ذکر شده، علاوه بر روایات شأن نزول آیه تطهیر، حضرت رسول ﷺ هنگام واقعه مباحله نیز قبل از مباحله نمودن نجرانیان، به وسیله کساء، حضرت

فاطمه زهرا علیها السلام، حضرت علی علیه السلام، امام حسن و امام حسین علیهم السلام را می پوشانند (کوفی، ۱۴۱۰ق، ص ۸۷؛ مفید، ۱۴۱۳ق [الف]، ص ۱۱۵) و اصطلاح حدیث کساء به این واقعه نیز نسبت داده می شود، چراکه حضرت با این رفتار در حال معرفی مصادیق اصحاب کساء بودند.

به علت وجود روایان متفاوت، توصیف های متفاوت از نوع کساء^۵، نحوه اجتماع اصحاب ذیل کساء^۶ و مکان های مختلفی که ذکر شده^۷ می توان گفت این حدیث شریف در زمان های متفاوتی تکرار شده است. همچنان که طبری معتقد است وجود اختلاف در کیفیت گرد آمدن ایشان، وصف های گوناگون از کساء، کیفیت دعای آن حضرت و پاسخ ایشان به ام سلمه و... همگی دلیل بر تکرار این عمل در خانه ام سلمه است. (طبری، ۱۳۵۶ق، ص ۲۲) ابن حجر نیز طبری را تأیید می کند و می افزاید که گفتار طبری مؤید آن است که آنچه روایت شده آن حضرت نیز در خانه فاطمه در حق آنان بیان نموده (هیشمی، ۱۴۰۸ق، ج ۲، ص ۴۲۴) که بر اساس روایت نقل شده از جابر، ابن جریان در خانه حضرت فاطمه علیها السلام هم رخ داده و روایات واثله بن اسقع^۸، تنها کسی که در روایات اهل سنت غیر از همسران پیامبر هنگام صدور حدیث کساء در خانه حضرت زهرا علیها السلام حضور داشته است، نیز آن را تثبیت و تأیید می کند. (ر.ک: حاکم نیشابوری، بی تا، ج ۲، ص ۴۵۱) البته از منظر صاحب *الکلمة الغراء فی تفضیل الزهراء علیها السلام*، تکرار حدیث کساء قطعی است تا جایی که علما از تکرار آن، تکرار نزول آیه تطهیر را احتمال داده اند؛ ولی صحیح این است که آیه یک بار نازل شده اما حدیث کساء به علت اهمیت فوق العاده آن همراه با آیه تکرار شده است تا با نهادینه شدن واقعه کساء شبهه کج اندیشان دفع شود. (نک: شرف الدین موسوی، ۱۴۲۶ق، ص ۳۸)

۳. گونه های اعتبارسنجی حدیث

در اعتبارسنجی و پذیرش روایات دو دیدگاه وجود دارد: وثوق سندی (وثوق مخبری) و وثوق صدور (وثوق خبری). از منظر دیدگاه اول، هیچ قرینه و نشانه ای جز درستی سند و ثاقت نمی آورد و غیر از سند راهی برای سنجه اعتبار روایت وجود ندارد. بنا بر این مبنا، حتی وجود یک راوی ضعیف در سند، روایت را از درجه اعتبار ساقط می کند. (ر.ک: برزگر، ۱۳۹۰ش، ص ۹۸؛ ربانی بیرجندی، ۱۳۷۸ش، ص ۱۴۸) شهید ثانی، محقق اردبیلی،

شیخ حسن عاملی، سید محمد عاملی و از معاصران سید ابوالقاسم خوبی سرآمد شخصیت‌های مکتب سندی‌اند. (نک: ربانی بیرجندی، ۱۳۷۸ش، ص ۱۴۸) اما در دیدگاه دوم معیار و تراز عمل به حدیث، اطمینان به صدور آن از معصوم است و قوت سند یکی از راه‌های رسیدن به وثاقت است. بنابراین در صورت ضعف سند، به کمک قرینه‌ها و نشانه‌های همراه با حدیث می‌توان به وثاقت آن دست یافت. (نک: برزگر، ۱۳۹۰ش، ص ۹۸؛ ربانی بیرجندی، ۱۳۷۸ش، ص ۱۴۸) آقا جمال خوانساری، علامه کرکی، محمدتقی مجلسی، علامه مجلسی، شیخ بهایی، وحید بهبهانی، بحر العلوم، نراقی، میرزای قمی، شیخ انصاری، صاحب جواهر، صاحب ریاض، حاج آقا رضا همدانی، آقای بروجرودی و امام خمینی از برجسته‌ترین اندیشمندان مکتب وثاقت صدور هستند. (ربانی بیرجندی، ۱۳۷۸ش، ص ۱۴۸) به دو دلیل دیدگاه دوم یعنی وثاقت صدور مورد پذیرش است:

الف. بنا بر اقوال بزرگان علم اصول همچون محقق حلی در *مقدمة المعترفی شرح المختصر* (۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۲۹)، محقق اصفهانی در *نهایة الدراية* (اصفهانی غروی، ۱۳۷۴ش، ج ۲، ص ۳۹۹)، محقق همدانی در *مصباح الفقیه* (همدانی، ۱۴۱۶ق، مقدمه، ص ۳۳)، حسینی سیستانی در *قاعده لا ضرر ولا ضرار* (۱۴۱۴ق، ص ۸۷)، وحید بهبهانی در *الفوائد الحائریه* (۱۴۱۵ق، ص ۴۸۷) و دیگر بزرگان دریافت می‌شود، بیشتر اندیشمندان وثاقت صدور را پذیرفته‌اند.

ب. اعتقاد به وثوق سندی، دارای پیامدهایی منفی از جمله اسقاط بسیاری از روایات شیعیان و طعن به عالمان شیعه و تضعیف مذهب تشیع (حلی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۲۹) و اختلال در اوضاع فقه و نداشتن دلیل برای صدور فتوا (بهبهانی، ۱۴۱۵ق، ص ۲۲۴) است. لذا مبنای پژوهش پیش رو وثاقت صدور است.

۴. حدیث کساء در سنجۀ اعتبار

از دو منظر می‌توان اعتبار حدیث کساء را مورد سنجش قرار داد:

۴-۱. وثاقت سندی

همان طور که مطرح شد، حدیث کساء دارای نقل‌های متعددی است که در منابع عامه و شیعیان وجود دارد. در منابع روایی و تفسیری و تاریخی اهل سنت، نقل‌های زیادی حتی

فراتر از روایات موجود در میان شیعیان از طرق مختلفی بیان شده که دارای اسنادی صحیح است. برای نمونه، ابن حنبل در مسند خویش از عطاء بن ابی رباح چنین روایت می‌کند: «حَدَّثَنِي مَنْ سَمِعَ أُمَّ سَلْمَةَ، تَذَكَّرُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَأَلِهِ] وَسَلَّمَ كَانَ فِي بَيْتِهَا، فَاتَتْهُ فَاطِمَةُ بَرْمَةً، فِيهَا خَزِيرَةٌ، فَدَخَلَتْ بِهَا عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهَا: ادْعِي زَوْجَكَ وَابْنَيْكَ قَالَتْ: فَجَاءَ عَلِيٌّ، وَالْحُسَيْنُ، وَالْحَسَنُ، فَدَخَلُوا عَلَيْهِ، فَجَلَسُوا يَأْكُلُونَ مِنْ تِلْكَ الْخَزِيرَةِ، وَهُوَ عَلَى مَنَامَةٍ لَهُ عَلَى ذِكَّانٍ تَحْتَهُ كِسَاءٌ خَيْبَرِيٌّ قَالَتْ: وَأَنَا أُصَلِّي فِي الْحُجْرَةِ، فَانزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ هَذِهِ الْآيَةَ: إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيَطَهِّرَكُمُ تَطْهِيرًا (احزاب: ۳۳) قَالَتْ: فَأَخَذَ فَضْلَ الْكِسَاءِ، فَغَسَّاهُمْ بِهِ، ثُمَّ أَخْرَجَ يَدَهُ، فَأَلْوَى بِهَا إِلَى السَّمَاءِ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي وَخَاصَّتِي، فَأُذْهِبْ عَنْهُمْ الرِّجْسَ، وَطَهِّرْهُمْ تَطْهِيرًا، اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي وَخَاصَّتِي، فَأُذْهِبْ عَنْهُمْ الرِّجْسَ، وَطَهِّرْهُمْ تَطْهِيرًا. قَالَتْ: فَأَدْخَلْتُ رَأْسِي الْبَيْتِ، فَقُلْتُ: وَأَنَا مَعَكُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: إِنَّكَ إِلَى خَيْرٍ، إِنَّكَ إِلَى خَيْرٍ» از منظر ابن حنبل، روایت صحیح است، از سه طریق وارد شده و در یکی از اسناد آن، همه راویان ثقة‌اند. (ابن حنبل، ۱۴۱۶ق، ج ۴۴، ص ۱۱۸ و ۱۱۹) همچنین مفسران اهل سنت در کتب تفسیری خویش ذیل آیه تطهیر و آیه مباحله به حدیث کساء اشاره کرده‌اند؛ حدیثی که اهل کساء را فقط شامل پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، امیر مؤمنان علی علیه السلام، امام حسن و امام حسین علیهم السلام و حضرت فاطمه علیها السلام می‌داند و مهم‌ترین دلیل انحصار «اصحاب کساء» به «اهل بیت» علیهم السلام، رفتار پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در حدیث کساء است که حضرت با عباپی امیر مؤمنان علی علیه السلام و حضرت فاطمه علیها السلام و امام حسن و امام حسین علیهم السلام را می‌پوشاند و برای ایشان چنین دعا می‌نماید: «اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي وَخَاصَّتِي [وَخَاصَّتِي] فَأُذْهِبْ عَنْهُمْ الرِّجْسَ وَطَهِّرْهُمْ تَطْهِيرًا...». (کوفی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۳۳؛ سیوطی، ۱۴۰۴ق، ج ۵، ص ۱۹۸) رفتار حضرت رسول صلی الله علیه و آله و استفاده از واژه «اهل» در نقل‌های حدیث کساء از طرق مختلف یا به همین مضمون یا به صورت نقل به معنا در مکان‌ها و زمان‌های مختلف در منابع فریقین تکرار شده است؛ مثلاً از عمر بن ابی سلمه نقل شده: «نزلت هذه الآية على النبي صلی الله علیه و آله إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيَطَهِّرَكُمُ تَطْهِيرًا» (ابن اثیر، ۱۴۰۹ق، ج ۱، ص ۴۹۰، ترمذی، ۱۴۱۹ق، ج ۵، ص ۱۹۲ و ۴۷۹؛ حسکانی، ۱۴۱۱ق، ج ۲، ص ۱۲۰؛ بحرانی، ۱۳۷۴ش، ج ۴، ص ۴۶۸؛ مجلسی، ۴۰۳ق، ج ۳۵، ص ۲۲۶)

حدیث کساء نزد شیعیان نیز دارای منزلت خاصی است و از طرق مختلفی نقل شده است. این روایات هم در کتب تفسیری روایی ذیل آیه تطهیر (قمی، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۱۹۳؛ کوفی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۳۲-۳۴۰؛ طبرسی، ۱۳۷۲ق، ج ۸، ص ۵۶۰؛ بحرانی، ۱۴۱۶ق، ج ۴، ص ۴۴۶) و مباحله و هم در کتب روایی اصیل شیعه (ابن ابی زینب، ۱۳۹۷ق، ص ۷۲؛ ابن بابویه، ۱۳۶۲ش، ج ۲، ص ۵۶۱؛ همو، ۱۳۹۵ق، ج ۱، ص ۲۷۸؛ طوسی، ۱۴۱۴ق، ص ۳۶۸، ۵۵۹ و ۵۶۵؛ طبرسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص ۱۴۸؛ ابن بطریق، ۱۴۰۷ق، ص ۳۲-۴۶؛ ابن طاووس، بی تا، ص ۱۰۶ و ۲۰۴؛ همو، ۱۴۰۰ق، ج ۱، ص ۱۲۳-۱۲۹؛ حلی، ۱۹۸۲م، ص ۲۲۹) به طرق متفاوت موجود است، از مهم ترین نقل های حدیث کساء احتجاجات و استشهادات ائمه اطهار علیهم السلام به حدیث کساء است. (هلالی، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۴۶۴؛ طبرسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص ۱۴۸)

یکی از نقل های حدیث کساء، واقعه متواتر مباحله با نصاری نجران و توجه خاص پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به حضور انحصاری خمسه طیه علیهم السلام در آن جریان تاریخی و استفاده از واژه «أهل» درباره ایشان است: «... و لما نزلت هذه الآية: نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَ أَبْنَاءَكُمُ وَ نِسَاءَنَا وَ نِسَاءَكُمُ وَ أَنْفُسَنَا وَ أَنْفُسَكُمُ دعا رسول الله صلی الله علیه و آله علیا و فاطمة و حسنا و حسینا علیهم السلام و قال: "اللهم هؤلاء أهل بیتی." (مسلم بن حجاج، ۱۴۱۲ق، ج ۴، ص ۱۸۷۱؛ بحرانی، ۱۳۷۴ق، ج ۱، ص ۶۳۰؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۳۷، ص ۲۶۴) که همین حضور پنج تن آل عبا علیهم السلام موجب مصالحه نجرانیان گردید. (نک: مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ش، ج ۲، ص ۵۸۱)

در برخی نقل های واقعه مباحله نیز استفاده از عبا و جدا نمودن اهل بیت علیهم السلام توسط پیامبر صلی الله علیه و آله از بقیه ذکر شده، چنان که آمده است: فردای روزی که رسول خدا برای مباحله به سوی نجرانیان رفتند، امام علی علیه السلام در سمت راستشان، امام حسن و امام حسین علیهم السلام در سمت چپ و حضرت فاطمه زهرا علیها السلام پشت سرشان بودند؛ و بر کتف رسول الله کسایی بود: «قَطَوَانِي رَقِيقٌ خَشِنٌ لَيْسَ بِكَثِيفٍ وَ لَا لَيْنٍ» و قبل از شروع مباحله خمسه طیه علیهم السلام ذیل کساء قرار می گیرند. (مفید، ۱۴۱۳ق [الف]، ص ۱۱۵؛ نک: کوفی، ۱۴۱۰ق، ص ۸۷)

همچنین امام کاظم علیه السلام در یکی از مناظرات خود چنین احتجاج می فرماید: «... وَ لَمْ يَدْعُ أَحَدًا أَنَّهُ أُذْخَلَ النَّبِيَّ ص تَحْتَ الْكِسَاءِ عِنْدَ الْمُبَاهَلَةِ لِلنَّصَارِيِّ الْاَعْلَى بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ فَاطِمَةَ وَ الْحُسَيْنَ وَ الْحُسَيْنَ فَكَانَ تَأْوِيلُ قَوْلِهِ تَعَالَى أَبْنَاءَنَا الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ وَ نِسَاءَنَا

فَاطِمَةٌ وَانْفُسَنَا عَلَيَّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ...» (ابن بابویه، ۱۳۷۸ق، ج ۱، ص ۸۵)

منابع فریقین اعم از کتب تفسیری، روایی و تاریخی، واقعه مباحله را ذیل آیه ۶۱
سوره آل عمران نقل کرده و مراد از «أبناءنا»، امام حسن و امام حسین علیهما السلام و مراد از
«نساءنا»، فاطمه زهرا علیها السلام و مراد از «انفسنا» را امیرمؤمنان علی رضی الله عنه دانسته‌اند. (ابن ابی حاتم،
۱۴۱۹ق، ج ۲، ص ۶۶۷؛ زمخشری، ۱۴۰۷ق، ص ۳۶۸-۳۶۹؛ واحدی، ۱۴۱۱ق، ص ۱۰۷؛
ابن کثیر دمشقی، ۱۴۱۹ق، ج ۲، ص ۴۷؛ ابن عاشور، بی تا، ج ۳، ص ۱۱۴؛ سیوطی، ۱۴۰۴ق،
ج ۲، ص ۳۹؛ نیشابوری، ۱۴۱۶ق، ج ۲، ص ۱۷۸؛ ترمذی، ۱۴۱۹ق، ج ۵، ص ۷۰؛ کوفی،
۱۴۱۰ق، ص ۸۶؛ طوسی، ۱۴۱۴ق، ص ۵۶۵)

زمخشری ذیل این آیه می‌نویسد: «و فيه دليل لا شيء أقوى منه على فضل أصحاب
الكساء.» (زمخشری، ۱۴۰۷ق، ص ۳۷۰) بیان زمخشری مصادیق اصحاب کساء را
مشخص می‌کند.

حدیث کساء معروف در این زمان به روایت جناب جابر بن عبدالله انصاری از
حضرت فاطمه زهرا علیها السلام نیز یکی از این نقل‌هاست که به اختصار سند آن بررسی می‌شود.
با بررسی داده‌های روایی و منابع متعدد و فهرست نسخه‌های خطی قابل دسترس، دو
سند برای حدیث کساء یافت شد. سند اول در کتاب *عولم العلوم و المعارف و الاحوال
من الآيات و الاخبار و الاقوال*، مستدرک حضرت فاطمه زهرا علیها السلام تا امام جواد علیه السلام جلد
۱۱، ص ۹۳۰ همراه با حدیث کساء، چاپ شده که محقق این کتاب، آن را از کتابخانه
جامع تهران گرفته است. (بحرانی اصفهانی، ۱۴۱۳ق، ص ۹۲۷)^۹ مرعشی نجفی در
ملحقات کتاب *احقاق الحق و ازهاق الباطل*، سند و متن حدیث کساء را از رساله «بافقی
یزدی قمی نجفی» آورده است. بافقی یزدی حدیث کساء را از جلد یازدهم *عولم العلوم*
از میان هفتاد جلد موجود در کتابخانه میرزا سلیمان یزد نقل کرده است اما مشخص
نموده از متن کتاب آن را نوشته یا از حاشیه کتاب برای مرعشی می‌فرستد، مرعشی با بررسی
یزدی درخواست می‌کند این حدیث و سند آن را از کتاب *عولم العلوم* در یزد ببیند، اما
صدوقی این متن و سند را از حاشیه کتاب برای مرعشی می‌فرستد، مرعشی با بررسی
درمی‌یابد این دو نسخه از حدیث کساء کاملاً منطبق بر یکدیگر هستند. همچنین درباره
سند حدیث شریف کساء می‌نویسد حدیث یک بار در جلد ۱۱ و یک بار هم در جلد

۶۲ نقل شده است. (قاضی شوشتری، ۱۴۰۹ق، ج ۲، ص ۵۵۳-۵۵۷)^{۱۰}

با بررسی انجام شده، هشت نسخه از جلد یازدهم کتاب *عولم العلوم* در کتابخانه‌های مختلف یافت شد؛ قدیمی‌ترین نسخه در کتابخانه آیت‌الله گلپایگانی قم به شماره ۵۸/۲۳-۸۵۷۳ است، دو نسخه به شماره‌های ۱۳۲۹ط و ۳۶۲۱، در کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی تهران، یک نسخه به شماره ۲۰۳۱، در کتابخانه مرکز اسناد و مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی، یک نسخه به شماره ۴۰۰، در کتابخانه آیت‌الله مرعشی و یک نسخه به شماره ۴۸۹ در کتابخانه وزیری یزد^{۱۱} و دو نسخه به شماره‌های ۱۷۸۸۴، ۴۰۴۰۰ در مرکز اسناد آستان قدس رضوی نگهداری می‌شود.

از این نسخه‌ها فقط در حاشیه نسخه ۳۶۲۱ کتابخانه مجلس، حدیث کساء همراه با سند به‌طور کامل ذکر شده است.

سند دوم نیز در یادداشت‌های حسینی شیرازی وجود دارد که در برخی کتب ایشان چاپ شده است. (حسینی شیرازی، ۱۴۲۴ق، ص ۷۴؛ همو، ۱۴۲۸ق، ج ۱، ص ۵۳)

سندی که عبدالله بحرانی ذکر کرده به شرح زیر است:

رَأَيْتُ بِحَطِّ الشَّيْخِ الْجَلِيلِ السَّيِّدِ هَاشِمٍ، عَنْ شَيْخِهِ السَّيِّدِ مَاجِدِ الْبَحْرَانِيِّ عَنْ الْحَسَنِ بْنِ زَيْنِ الدِّينِ الشَّهِيدِ الثَّانِي، عَنْ شَيْخِهِ الْمُقَدَّسِ الْأَرْدَبِيلِيِّ، عَنْ شَيْخِهِ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الْعَالِيِّ الْكُرْكِيِّ، عَنْ الشَّيْخِ عَلِيِّ بْنِ هِلَالِ الْجَزَائِرِيِّ عَنْ الشَّيْخِ أَحْمَدَ بْنِ فَهْدِ الْجَلِيِّ، عَنْ الشَّيْخِ عَلِيِّ بْنِ الْخَازَنِ الْحَائِرِيِّ، عَنْ الشَّيْخِ ضِيَاءِ الدِّينِ عَلِيِّ بْنِ الشَّهِيدِ الْأَوَّلِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ فَخْرِ الْمُحَقِّقِينَ، عَنْ شَيْخِهِ الْعَلَمَةِ الْجَلِيِّ، عَنْ شَيْخِهِ الْمُحَقِّقِ، عَنْ شَيْخِهِ ابْنِ نَمَا الْجَلِيِّ، عَنْ شَيْخِهِ مُحَمَّدِ بْنِ إِدْرِيسِ الْجَلِيِّ، عَنْ ابْنِ حَمَزَةَ الطُّوسِيِّ صَاحِبِ «ثَاقِبِ الْمَنَاقِبِ» عَنْ الشَّيْخِ الْجَلِيلِ مُحَمَّدِ بْنِ شَهْرِ أَشُوبِ، عَنْ الطَّبْرَسِيِّ صَاحِبِ «الْأَحْجِجِجِ» عَنْ شَيْخِهِ الْجَلِيلِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ ابْنِ الْحَسَنِ الطُّوسِيِّ، عَنْ أَبِيهِ شَيْخِ الطَّائِفَةِ، عَنْ شَيْخِهِ الْمُفِيدِ، عَنْ شَيْخِهِ ابْنِ قَوْلُوَيْهِ الْقُمِيِّ، عَنْ شَيْخِهِ الْكَلْبِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، [عَنْ أَبِيهِ إِبْرَاهِيمَ] بْنِ هَاشِمٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرِ الْبَرْنَطِيِّ، عَنْ قَاسِمِ بْنِ يَحْيَى الْجَلَاءِ الْكُوفِيِّ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ، عَنْ أَبَانَ بْنِ تَغْلِبِ الْبَكْرِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ يَزِيدِ الْجُعْفِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ فَاطِمَةَ الزَّهْرَاءِ ع

بُنْتُ رَسُولِ اللَّهِ ص.

سلسله راویان سند حدود سی نفرند که به اختصار احوال رجال آن به ترتیب بررسی می شود:

۱. سید هاشم بحرانی فرزند سید سلیمان بن عبد الجواد حسینی بحرانی توبلی (حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۳۴۱؛ خوبی، بی تا، ج ۱۹، ص ۲۴۵) معروف به علامه بحرانی (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۱۲، ص ۴۲۴) متوفای ۱۱۰۷ق است و در کتب رجالی توثیق شده است. (همان، ج ۱۲، ص ۴۲۵؛ افندی اصفهانی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۳۱)

۲. سید ابوعلی ماجد بن هاشم بن علی بن المرتضی بن علی بن ماجد حسینی بحرانی، متوفای سنه ۱۰۲۸ق، ثقة وصف شده است. (حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۲۲۶؛ خوبی، بی تا، ج ۱۴، ص ۱۵۳)

در این قسمت از سند اشکال وارد شده است که میان سید ماجد متوفای سال ۱۰۲۸ق و سید هاشم متوفای سال ۱۱۰۷ق حدود ۸۰ سال فاصله است، بنابراین سید ماجد به دلیل اختلاف طبقه نمی تواند از ایشان نقل کند. (بحرانی اصفهانی، ۱۴۱۳ق، ج ۱۱، ص ۹۳۰)^{۱۲} در حالی که با معمر دانستن ایشان اشکال پاسخ داده می شود.

۳. شهید ثانی (جمال الدین ابو منصور الحسن بن الشیخ زین الدین بن علی بن الشهید الثانی عاملی جبعی) از شاگردان مقدس اردبیلی و متوفای سنه ۱۰۱۱ق و ثقة است. (حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۱، ص ۵۷ و ۶۳؛ خوبی، بی تا، ج ۴، ص ۳۳۶)

۴. احمد بن محمد معروف به «مقدس اردبیلی» از منظر حر عاملی هم عصر با شیخ بهایی متوفای سنه ۹۹۳ق و توثیق شده است. (حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۲۳)

۵. علی بن عبدالعالی الکرکی متوفای سال ۹۳۷ق نیز از منظر صاحب *أمل* *الآمل* فردی موثق است. (همان، ج ۱، ص ۱۲۱-۱۲۲)

۶. زین الدین علی بن هلال الجزائری شیخ الاسلام و فقیه اهل بیت علیهم السلام در عصر خود بوده است. (همان، ج ۲، ص ۱۰)

۷. جمال الدین ابو العباس، احمد بن شمس الدین محمد بن فهد الاسدی الحلّی متوفای ۸۴۱ق (افندی اصفهانی، ۱۴۱۰ق، ص ۹۶)، فاضل، عالم، ثقة، صالح، زاهد، عابد، ورع، جلیل القدر (همان، ج ۲، ص ۲۱) و از جمله راویانی که از ایشان اجازه داشتند زین الدین

علی بن الحسن بن الخازن الحائری است. (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۹، ص ۶۴)
۸. به گفته حر عاملی «شیخ زین الدین علی بن الخازن الحائری»، فاضل، عابد، صالح و از شاگردان شهید است که از احمد بن فهد الحلّی روایت می کند. (حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۱۸۶؛ خویی، بی تا، ج ۱۲، ص ۷)

۹. الشیخ ضیاء الدین [ابوالقاسم] علی بن محمد بن مکی العاملی الجزینی فرزند شهید اول، به گفته حر عاملی فردی فاضل، محقق، صالح، با ورع، جلیل القدر و ثقة بوده است. (حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۱، ص ۱۳۴) وی عالمی امامی و متوفای ۸۵۶ق است. (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۹، ص ۱۷۱)

۱۰. مراد از «أبیه»، شمس الدین محمد بن جمال الدین مکی بن محمد بن حامد بن احمد العاملی الجزینی متوفای ۷۸۶ق است. محدث قمی ایشان را شیخ الامام، أستاذ فقهاء الانام، رئیس المذهب و الملة و رأس المحققین الاجلة، محقق حقائق الاولین و الآخرین ... و وصف نموده است که جامع فنون العقلیات و النقلیات و حاوی صنوف الفضائل و الكمالات بوده اند. (قمی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۹۸۸-۹۸۹)

۱۱. محمد بن العلامة الکبیر الحسن بن یوسف بن علی بن المطهر الاسدی، الفقیه، المجتهد فخر الدین أبوطالب الحلّی، مشهور به فخر المحققین، متوفای ۷۷۱ق است. (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۸، ص ۱۹۱) از منظر شیخ حر عاملی، فاضل، فقیه، ثقة و جلیل القدر بودند که از پدرشان علامه حلّی روایت می کردند. (حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۲۶۱)

۱۲. الحسن بن یوسف بن علی بن المطهر الاسدی، جمال الدین ابومنصور، معروف به علامه حلّی متوفای ۷۲۶ق (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۸، ص ۷۷) است. شهرت علامه حلّی و وثاقت وی مشخص است. (نک: حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۸۱؛ امین، ۱۴۰۶ق، ج ۵، ص ۳۹۷؛ حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۸۲)

۱۳. مراد از «محقق»، [نجم الدین ابوالقاسم] جعفر بن الحسن بن یحیی بن الحسن بن سعید الحلّی، متوفای سال ۶۷۶ق (قمی، ۴۲۹ق، ص ۶۲۵) است و وثاقت و قدر و منزلت ایشان به قدری روشن است که نیازی به ذکر نیست. (حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۴۸)

۱۴. ابن نما حلّی، محمد بن جعفر بن محمد بن نما الحلّی نجیب الدین ابوجعفر یا

ابو ابراهیم متوفای ۶۴۵ق عالم محقق فقیه جلیل، صاحب مصنفات از مشایخ پدر علامه و جناب محقق حلّی است، و او پدر شیخ جعفر صاحب کتاب *مثیر الاحزان* مقتل معروف، و جد شیخ جلال‌الدین ابو محمد حسن بن نظام‌الدین احمد بن محمد بن جعفر بن محمد بن نمانست که یکی از مشایخ شهید اول است. (قمی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۷۲۰) همچنین وی از ابن ادریس و محقق جعفر بن الحسن الحلّی روایت می‌کند. (خویی، بی‌تا، ج ۱۷، ص ۳۰۵)

۱۵. احمد بن ادریس فقیه امامی ابو عبدالله عجلّی، الحلّی، مصنف *السرائر* معروف به ابن ادریس؛ متوفای سال ۵۹۸ق در «حله». (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۶، ص ۲۵۰)

۱۶. ابن حمزه طوسی صاحب *الثاقب فی المناقب*؛ عمادالدین ابو جعفر محمد بن علی بن حمزه طوسی مشهدی، زنده در سال ۵۶۰ق^{۱۳} و متوفای ۵۶۶ق (جمعی از بزرگان، بی‌تا، ص ۱۲) فقیه، عالم، واعظ و نویسنده کتاب‌های *الوسیلة، الواسطة، الرائع فی الشرائع، مسائل فی الفقه* است. (حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۲۸۵)

۱۷. محمد بن علی بن شهر آشوب بن ابی نصر بن ابی الجیش، ابو جعفر السّروی المازندرانی، الحافظ، ملقب به رشیدالدین، و معروف به ابن شهر آشوب متوفای ۵۸۸ق (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۶، ص ۲۸۶) جامع محاسن و مورد وثوق (حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۲۸۵) است. وی از ابی علی الحسن بن محمد بن الحسن الطوسی روایت می‌کرده است. (افندی اصفهانی، ۱۴۱۰ق، ص ۲۰۳)

۱۸. ابو منصور احمد بن علی بن ابی طالب طبرسی صاحب *الاحتجاج*، در کتب رجالی «عالم فاضل فقیه محدث ثقه، صاحب کتاب *الاحتجاج علی أهل اللجاج* حسن کثیر *الفوائد*» معرفی شده‌اند. (حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۱۷)

۱۹. محمد بن حسن بن علی طوسی (خویی، بی‌تا، ج ۱۶، ص ۲۷۸) پدر محقق خواجه نصیرالدین است. (حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۲۵۹) به گفته حر عاملی «عالم، فاضل، فقیه، محدث، جلیل، ثقه، دارای کتبی مانند *الامالی* و *شرح النهایه*» (همان، ج ۲، ص ۷۶) است.

۲۰. محمد بن حسن بن علی، شیخ ابو جعفر طوسی، معروف به شیخ الطائفه، (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۵، ص ۲۷۹) متوفای ۴۵۸ق (مازندرانی، ۱۳۸۰ق، ص ۱۱۴) است. در *رجال* ابن داوود درباره وی آمده است: «لم أوضح من أن یوضح حاله.» (حلّی، ۱۳۸۳ق،

ص ۳۰۶) نجاشی ایشان را «جلیل فی أصحاب» و «ثقة عین» می‌داند. (نجاشی، ۱۴۰۷ق، ص ۴۰۳) دو کتاب تهذیب الاحکام و الاستبصار که از کتب اصلی شیعیان است، نوشته شیخ الطائفه است. (همان، ص ۴۰۳)

۲۱. محمد بن محمد بن نعمان عبد السلام حارثی، ابو عبدالله عکبری، بغدادی، که بعدها به شیخ مفید مشهور شد (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۵، ص ۳۳۴) متوفای سال ۴۱۳ق (افندی اصفهانی، ۴۱۰ق، ص ۳۰۵) و از منظر طوسی و حر عاملی، وی موثق‌ترین اهل زمانش بود. (طوسی، بی تا، ص ۱۵۷؛ حر عاملی، ۳۸۵ق، ج ۲، ص ۳۰۴)

۲۲. جعفر بن محمد بن جعفر بن موسی بن قولویه، ابوالقاسم قمی، صاحب کتاب کامل الزیارات، متوفای ۳۶۸ق (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۴، ص ۱۲۲) است. حر عاملی وی را از موثق‌ترین‌ها در بین اصحاب و از اجلای در فقه و حدیث معرفی می‌کند. (حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۵۵)

۲۳. محمد بن یعقوب بن اسحاق، ابو جعفر کلینی، رازی، بغدادی، صاحب کتاب الکافی یکی از کتب اربعه شیعیان امامیه (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۴، ص ۴۷۸) متوفای ۳۲۸ق (حلی، ۱۳۸۳ق، ص ۳۴۱) است که موثق‌ترین افراد در نقل حدیث معرفی شده است. (نجاشی، ۱۴۰۷ق، ص ۳۷۷)

۲۴. علی بن ابراهیم بن هاشم، أبو الحسن قمی، صاحب تفسیر معروف به نام تفسیر قمی (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۴، ص ۲۶۵) در کتب رجالی ثقة در حدیث، اطمینان آور، قابل اعتماد با مذهبی صحیح (حلی، ۱۳۸۱ق، ص ۱۰۰، حلی، ۱۳۸۳ق، ص ۲۳۷؛ مازندرانی، ۱۴۱۶ق، ج ۴، ص ۳۲۴) وصف شده است، تاریخ وفات ایشان یافت نشد، ولی وی در سال ۳۰۷ زنده بوده است. (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۴، ص ۲۶۵)

۲۵. [ابراهیم] بن هاشم، محدث ابواسحاق قمی، والد علی بن ابراهیم صاحب تفسیر قمی، در اصل کوفی بود و اولین کسی بود که حدیث کوفیان را در قم نشر داد. (حلی، ۱۳۸۳ق، ص ۲۰) سال وفات وی یافت نشد، ولی قبل از سال ۲۴۷ق زنده بوده است.^{۱۴} ذکر شده که ایشان با امام رضا علیه السلام ملاقات داشته است. دو کتاب النوادر و قضایا امیرالمؤمنین علیه السلام از کتب معروف این محدث است. (طوسی، بی تا، ص ۴)

۲۶. احمد بن محمد بن ابی نصر، ملقب به بزنی (برقی، ۱۳۸۳ق، ص ۵۴) «ثقه،

جلیل القدر» (طوسی، ۱۴۲۷ق، ص ۳۳۲) متوفای سال ۲۱۰ یا ۲۲۱ق (خویی، بی تا، ج ۳، ص ۱۹) است. کشی در رجال خود روایاتی را در توثیق ابی نصر بزنطی ذکر می کند. (کشی، ۱۴۹۰ق، ص ۵۸۷-۵۸۹) ابی نصر از اصحاب امام کاظم علیه السلام، امام رضا و امام جواد علیهم السلام بوده است، همچنین ایشان از اصحاب اجماع است و از غیرتفه روایت نمی کند. (نمازی شاهرودی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۴۱۴)

۲۷. قاسم بن یحیی الجلاء الکوفی؛ در نسخه هایی که ذکر شده نام این شخص «قاسم بن یحیی الجلاء الکوفی» آمده است، اما فردی با این مشخصات در موسوعات رجالی یافت نشد، البته شخصی با عنوان «قاسم بن یحیی» در رجال حدیثی موجود است که فقط از جد خود «حسن بن راشد» نقل می کرده و جد قاسم بن یحیی، استاد جناب برقی است و روایاتی از او در المحاسن ذکر شده است. آقا بزرگ تهرانی در الذریعه پس از ذکر سلسله سندی که قاسم بن یحیی در آن حضور دارد، می نویسد: «یظهر من هذا السند أن قاسم بن یحیی من رواه الحدیث و من مشائخ البرقی و الحسن بن راشد، کان جده و شیخ روایت» (آقا بزرگ تهرانی، ۱۴۰۸، ج ۱۰، ص ۶۲) بنابراین قاسم بن یحیی را از راویان حدیث می دانند؛ اگر چنانچه پذیرفته شود، قاسم بن یحیی الجلاء الکوفی، همان قاسم بن یحیی بن حسن بن راشد است، می توان به وثاقت او پی برد، اگر هم پذیرفته نشود که این دو یک نفر هستند، باز هم مجهول الحال بودن قاسم بن یحیی با توجه به اینکه ابی نصر بزنطی در سند این روایت حضور دارد و اینکه ابی نصر از غیرتفه نقل نمی کند و از اصحاب اجماع است (سبحانی، ۱۴۱۸، ج ۳، ص ۹۶) خدشه ای در سند حدیث ایجاد نمی کند و از اعتبار حدیث نمی گاهد چراکه اصحاب اجماع فقط از تفه نقل می کنند و علما حدیثی که یکی از اصحاب اجماع در سند آن وجود داشته باشد، به عنوان حدیث صحیح قبول می کنند و به ضعف راوی قبل از آن توجه نمی کنند. (نک: خویی، بی تا، ج ۸، ص ۴۰) علاوه بر این برخی معتقدند مراد از «قاسم بن یحیی»، «قاسم بن یحیی الحذاء کوفی» و همان «ابی بصیر» است،^{۱۵} چنان که در کتاب نور الآفاق و شهاب لأهل النفاق نیز به همین شکلی که بیان شد، ذکر شده است. (نجفی رازی، ۱۳۲۰ق، ص ۵)^{۱۶}

۲۸. أبان بن تغلب بن رباح ابوسعید البکری الجریری متوفای ۱۴۱ق (طوسی، ۱۴۲۷ق، ص ۱۰۹) «ثقة، جلیل القدر» (همو، بی تا، ص ۴۴) و به گواهی نجاشی «عظیم المنزلة فی

أصحابنا لقی أبا محمد علی بن الحسین و أبا جعفر و أبا عبدالله ع و روی عنهم و کانت له عندهم حظوة و قدم» است. (نجاشی، ۱۴۰۷ق، ص ۱۰؛ طوسی، بی تا، ص ۴۴)

۲۹. ابن الحارث بن عبد یغوث بن کعب بن الحارث بن معاویة بن وائل بن مرار بن جعفی، متوفی سال ۱۲۸ق؛ از منظر آیت الله خوئی ثقه است. (خوئی، بی تا، ج ۴، ص ۳۴۴)

۳۰. جابر بن عبدالله الانصاری؛ از اصحاب رسول خدا ﷺ است و در جنگ بدر و

هجده غزوه دیگر شرکت داشته؛ ایشان تا زمان امام باقر علیه السلام را درک کرده و متوفای ۷۸ق

است. جناب جابر مقام و منزلت والایی دارد و روایت های ایشان بیشتر از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

و حضرت علی علیه السلام و حضرت فاطمه علیها السلام است. (خوئی، بی تا، ج ۴، ص ۳۳۰-۳۳۵)

همچنین جابر بن عبدالله انصاری از افرادی است که از حضرت فاطمه زهرا علیها السلام،

اطلاعات و رازهای غیبی شنیده است؛ از جمله حدیث لوح که از حضرت نقل نموده

است. (ابن بابویه، ۱۴۰۴ق، ص ۱۰۳-۱۰۶)

با بررسی موقعیت راویان و تحلیل وثاقت آنان در موسوعات رجالی، روشن می شود

راویان موثق هستند.

۲-۴. وثاقت صدور

بسیاری از بزرگان، سند نقل شده را پذیرفته اند و در بررسی سندی ملاحظه شد که با

توجه به وثاقت راویان، سند مورد تأیید و معتبر است اما اگر هم پذیرفته نشود، بازهم

نمی توان حدیث را کنار گذاشت، زیرا عبارات والا و معارف فوق العاده حدیث و

دلالت های آن گواهی می دهد که کلام از جانب معصوم صادر شده است.

متن و محتوای حدیث شریف کساء از دو جهت می تواند وثاقت آن را اثبات کند.

۱-۲-۴. عدم مخالفت و تعارض حدیث با آیات و روایات

مهم ترین دلیلی که می توان جهت رد اشکالات وارد شده بر این حدیث مطرح کرد، آن

است که نه تنها هیچ یک از بندها و عبارات محتوای آن با هیچ آیه و روایتی در تعارض

نیست، بلکه آیات و روایات بسیاری در تأیید محتوای شریفش وجود دارد.^{۱۷}

۲-۲-۴. دارا بودن معارف عمیق معرفتی، سیاسی، فقهی، اجتماعی، تربیتی

یکی از دلایلی که در تأیید وجود حدیث کساء مطرح است، دارا بودن محتوای عمیق آن

است^{۱۸} که می توان به آموزه های معرفتی، سیاسی، فقهی، اجتماعی و تربیتی آن اشاره کرد.

جایگاه اهل بیت علیهم السلام، مقام ایشان، برخی ویژگی‌های ایشان مانند عصمت، واسطه استجاب الدعوه بودن، اهل بیت نبوت بودن از جمله آموزه‌های معرفتی حدیث، اهمیت نقش مادر در خانواده، چگونگی برقراری انواع ارتباطات کلامی و غیر کلامی در خانواده از جمله آموزه‌های تربیتی، استجاب ابتداء سلام، استجاب سؤال و تحقیق، وجوب اطاعت از پدر نیز برخی از آموزه‌های فقهی آن است. بنابراین معارف والای حدیث بیان از صدور آن از معصوم دارد؛ همچنان که ابن ابی‌الحدید درباره خطبه شقشقیه می‌نویسد: این خطبه گواه بر صدور آن از جانب امیر مؤمنان علی علیه السلام است. (نک: ابن ابی‌الحدید، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۲۰۵)

۳-۴. مؤیدات وثاقت صدور

در جهت وثاقت صدور حدیث کساء می‌توان مؤیداتی را نیز بیان کرد.

۱-۳-۴. وجود نقل‌های متعدد از حدیث کساء در منابع فریقین

همان طور که مطرح شد حدیث کساء با نقل‌های متعددی، از طرق مختلف بیان شده است. در جدول زیر به اختلاف‌ها و شباهت‌های این نقل‌ها اشاره می‌شود:

تفاوت‌ها	شباهت‌ها
مضمون دعا‌هایی که پیامبر در حق اصحاب کساء فرموده، با هم متفاوت است.	۱. در نقل‌های منسوب به حدیث کساء پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> برای حضرت زهرا <small>علیها السلام</small> و حضرت علی، امام حسن و امام حسین <small>علیهم السلام</small> دعا کرده است.
به‌جای واژه کساء، از واژگانی مانند ثوب، عباء، خمیصه، مرط و شمله استفاده شده است و اوصافی مانند خیبری، فدکی، سوداء، قطوانیه، مرحل و... دارد.	۲. در تمام نقل‌هایی که کساء و مانند آن در آن ذکر شده، پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> پس از آنکه اهل بیت <small>علیهم السلام</small> را با کساء جدا می‌فرماید، دعا می‌کند.
در برخی روایات به‌جای ام سلمه، از دیگر زنان پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> مانند صفیه و زینب نام برده شده است.	۳. در اکثر روایات حضرت جبرئیل، ششمین اصحاب کساء معرفی شده است.
نحوه نشستن اصحاب کساء کنار پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> در روایات مختلف ذکر شده است.	۴. در تمام روایاتی که ام سلمه اجازه ورود گرفته، به او اجازه داده نشده است. ^{۱۹}
در برخی روایات آیه تطهیر بعد از دعای پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> و برخی قبل از دعای حضرت رسول و برخی هم زمان با یکدیگر بیان شده است.	۵. در بیشتر روایات، واقعه در خانه ام سلمه رخ داده است.

۲-۳-۴. وجود نسخه‌هایی دیگر از حدیث کساء

یکی از مؤیداتی که می‌توان در صدور حدیث کساء مطرح نمود، وجود نسخه‌های دیگری از حدیث کساء است، برخی از این نسخه‌ها عبارتند از:

۴-۳-۱. غرر الاخبار و درر الآثار

کتاب مزبور نوشته شیخ حسن ابن الحسن دیلمی از علمای قرن هشتم است. این کتاب اولین مصدري است که فرازهایی از حدیث کساء در آن ذکر شده^{۲۰} و طبق بیان آقابزرگ تهرانی درباره حدیث کساء موجود در این کتاب، نسخه‌های متعددی از غرر وجود داشته که در یکی از آن‌ها حدیث کساء اختلاف بسیار کمی با حدیث کساء موجود در کتاب منتخب طریحی داشته و به دست ما نرسیده است. (آقابزرگ تهرانی، ۱۴۰۸ق، ج ۱۶، ص ۳۶)

۴-۳-۲. کتاب المناقب اثر علوی دمشقی حنفی

دومین مصدري که حدیث کساء در آن وجود دارد، کتاب المناقب نوشته علامه ابو محمد حسین بن محمد بن علوی دمشقی از خاندان نقبای شام است. آیت الله مرعشی نجفی در شرح احقاق الحق بیان می‌کند که حدیث کساء را به خط ایشان در کتاب المناقب که متعلق به تاریخ ۹۸۷ق بوده و از صغیه بنت شیبیه به نقل از عایشه روایت شده، مشاهده کرده است.^{۲۱} صاحب الموسوعة الکبری عن فاطمة الزهراء علیها السلام نیز این کتاب را یکی از مصادر حدیث کساء ذکر می‌کند. (نک: انصاری زنجانی، ۱۴۲۸ق، ج ۱۹، ص ۳۷۴)

۴-۳-۳. نسخه خطی (۱۳۳ق)

نسخه‌ای خطی با عنوان حدیث کساء و ترجمه آن در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی که تاریخ کتابت آن قرن دهم (۱۰۳۳ق) است (نک: درایتی، ۱۳۹۱ش، ج ۱۲، ص ۸۰۹) به شماره ۸۹۵۴ وجود دارد که حدیث کساء را به طور کامل نقل کرده و نیم قرن قبل از کتاب منتخب طریحی است.

۴-۳-۴. نسخه المنتخب فی جمع المراثی و الخطب طریحی

این کتاب تألیف شیخ فخرالدین طریحی از دیگر کتاب‌هایی است که حدیث کساء در آن ذکر شده است.^{۲۲} صاحب این اثر نویسنده مجمع البحرین و از بزرگان قرن دهم است. برخی این کتاب را به عنوان کتاب حدیثی قبول ندارند و آن را از خصایص کتاب طریحی می‌دانند.^{۲۳}

۴-۳-۵. نهج المحجة فی فضائل الائمه اثر احسانی

چهارمین مصدري که حدیث کساء در آن آمده، کتاب نهج المحجة فی فضائل الائمه و

اثبات حقه‌م و غضب غیرهم و بدع الغاصبین المتبدعین، اثر علی بن نقی احسائی متعلق به قرن دوازدهم است که در ابتدای حدیث چنین آورده: «و روی حدیث الکساء من طرفنا مبسوطا مشتملا علی فضل شیعة آل محمد» (نک: آقابزرگ تهرانی، ۱۴۰۸ق، ج ۲۴، ص ۴۲۴) از این سخن برمی‌آید که احسائی به طرق و اسناد متعددی از حدیث کساء دسترسی داشته است.

۳-۲-۴. نسخه خطی التحفة الکسائیة اثر بافقی

شیخ حسین بن محمد بن علی بن عبدالغفور بن غلام علی بافقی یزدی حائری مشهور به «شیخ کسائی»، متوفای ۱۳۱۰ق، در نسخه خطی با عنوان التحفة الکسائیة، حدیث کساء را از کتاب منتخب طریحی نقل کرده است. ایشان پس از حمد و ثنای الهی ابتدا حدیث کساء را آورده، سپس به بسیاری از فضایل و مناقب و مصائب ایشان اشاره کرده است. (همان ج ۳، ص ۴۶۳)

علاوه بر این موارد با توجه به احادیث من بلغ (برقی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۲۵؛ حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۸۱) نیز می‌توان این حدیث شریف را توثیق نمود.

۳-۲-۴. توجه علما و بزرگان به حدیث کساء

یکی از دلایلی که در پذیرش حدیث در اصول فقه، هنگام ضعف سندی آن مطرح می‌شود، عمل فقها و شهرت حدیث است که این ضعف را جبران می‌کند. (نائینی، ۱۳۵۲ش، ج ۲، ص ۱۰۰؛ مشکینی اردبیلی، ۱۳۷۴ش، ص ۱۵۵) حدیث کساء نیز می‌تواند مشمول این قاعده قرار بگیرد، بنابراین بازخورد بزرگان و نوع مواجهه علما و بزرگان در خصوص حدیث کساء بیانگر اهمیت حدیث مزبور نزد ایشان است.

۳-۲-۴. ۱. اهتمام ایشان به برگزاری مجالس حدیث کساء و قرائت مداوم آن

با توجه به اینکه بسیاری از بزرگان ما به خواندن آن توصیه کرده (نک: موحد ابطحی، ۱۳۹۰ش، ص ۹۵-۱۰۶ و ۲۶۸-۲۹۰؛ تلافی داریانی، ۱۳۹۸ش) و خود نیز همواره در عمل از آن استفاده نموده و مجالسی از آن در خانه‌هایشان برگزار می‌کنند، این حدیث شریف مورد توجه قرار می‌گیرد. (برای نمونه نک: حدیث شریف کساء از منظر آیت‌الله بهجت قدس سره، سایت مرکز تنظیم و نشر آثار آیت‌الله بهجت، [https:// bahjat.ir](https://bahjat.ir)) حتی برخی به دلیل مجرب بودن و فراوانی آثار مترتب بر آن، (نک: موحد ابطحی، ۱۳۹۰ش،

ص ۱۰۹-۱۷۸؛ فردوسی، ۱۳۹۵ش) حدیث را مستغنی از سند دانسته‌اند. (نک: تبریزی، ۱۳۸۸ش، ص ۱۶۹)

۴-۳-۲. اهتمام علما به ترجمه حدیث کساء و نشر آن

سیره آیات عظام و علما نشان از علاقه و توجه ویژه ایشان به حدیث کساء است؛ از جمله ایشان می‌توان ملا فتح‌الله متخلص به حکیم وفایی شوشتری (م ۱۱۶۶ش) (سجادی، ۱۳۹۰ش، ص ۱۹-۳۰)، جعفر شرف‌الدین (م ۱۲۰۲ش) (همان، ص ۷۴-۹۵)، سید ابراهیم محمدی متخلص به رجا شوشتری (م ۱۲۵۰ش) (همان، ص ۳۵-۴۶)، سید عدنان غریفی (غریفی، ۱۳۹۳ش، ص ۱۸-۳۰)، السید هاشم بن السید محسن اللعیبی الموسوی (م ۱۳۰۹) و مهدی عبدالکریم جزئی برخورداری گزی اصفهانی (جزئی برخورداری گزی اصفهانی، ۱۳۲۴، ص ۱۴۴-۱۵۰) است. در این میان رجائی زفره‌ای علاوه بر به نظم درآوردن حدیث کساء نقل شده از حضرت فاطمه زهرا علیها السلام در قالب‌های گوناگون، حدیث کساء نقل‌های دیگر را نیز در قالب‌های مختلف به نظم درآورده است. (نک: رجائی زفره‌ای، ۱۳۴۱، ص ۱۳-۱۵)

درباره نشر این حدیث نیز نکاتی مطرح می‌شود:

۱. آرزوی مرعشی نجفی بود که حدیث کساء را در کتاب *عوامل* به صورت چاپ‌شده ببیند. (موحد ابطحی، ۱۳۹۰ش، ص ۴۹) سند دست‌نوشته بافق یزدی دست مرعشی نجفی بوده و ایشان از محمد صدوقی شهید محراب می‌خواهد که از نسخه *عوامل* سند حدیث کساء و متن آن را برایشان بنویسد. وقتی این دو نوشته را با هم مقابله می‌کند می‌بیند حرف به حرف مانند یکدیگرند و هیچ تفاوتی با هم ندارند (موحد ابطحی، ۱۳۹۰ش، ص ۵۶) و آن نسخه *سندی عوامل العلوم* با عنوان «سند حدیث کساء» توسط حاج ملا علی آقا در تبریز چاپ می‌شود. (مرعشی نجفی، ۱۳۵۶ق)

۲. سید محمدباقر موحد ابطحی با تلاش فراوان، نسخه خطی *عوامل العلوم* را که در کتابخانه دانشگاه تهران نگهداری می‌شده، به چاپ می‌رساند. (موحد ابطحی، ۱۳۹۰ش، ص ۵۵)

۳. محمدتقی بافق یزدی (م ۱۲۹۲ق) پس از استنساخ حدیث کساء از نسخه خطی *عوامل العلوم* در مقدمه آن از شیعیان درخواست می‌کند که این حدیث و کتاب *عوامل*

به طبع برسانند. (همان، ص ۵۵)

۴. پس از قرن دوازدهم علمایی که درباره سیره حضرت صدیقه طاهره علیها السلام کتاب نوشته‌اند، حدیث کساء و حتی اشعار منظوم آن را نیز در کتبشان ضمیمه کرده‌اند.

۳-۲-۳-۴. پاسخ‌گویی به شبهات وارد بر حدیث کساء

سیره علما و بزرگان بیانگر آن است که ایشان همواره از حدیث شریف کساء دفاع می‌نمودند و هنگام ایجاد شبهه بر این حدیث ایشان همیشه در صحنه حاضر و پاسخ‌گو بودند. آیت‌الله بهجت در پاسخ به شبهاتی که درباره سند این روایت مطرح می‌شد مطالب روشنی بیان می‌کردند. برای نمونه ایشان معتقد بود کسانی که اهل تعقل و درایت باشند و با دقت به این حدیث بنگرند صحت این روایت را درمی‌یابند و دیگر نیازی به سند آن ندارند. (نک: حدیث شریف کساء از منظر آیت‌الله بهجت، سایت مرکز تنظیم و نشر آثار آیت‌الله بهجت، <https://bahjat.ir>) همچنین ناراحتی آیت‌الله تبریزی از حذف حدیث کساء در برخی چاپ‌های *مفاتیح الجنان* و شمردن حدیث کساء از مسلمات بین مؤمنان و آن را از مصادیق «وابتغوا الیه الوسیلة» دانستن از موارد پاسخ‌گویی به شبهات وارده است. (نک: تبریزی، ۱۳۸۸ش، ص ۱۶۰-۱۶۲)

۵. نتیجه‌گیری

حدیث کساء از مهم‌ترین مصادر شیعیان و اهل سنت در فضیلت اهل بیت علیهم السلام است که از طرق مختلفی نقل شده است. یکی از نقل‌های آن از جناب جابر بن عبدالله انصاری از حضرت فاطمه زهرا علیها السلام است. این حدیث شریف همواره مأمّن و پناهگاه شیعیان بوده است؛ با توجه به بررسی انجام‌شده، حدیث کساء از منظر سندی قابل پذیرش است؛ همچنین به دلیل دارا بودن معارف والای تربیتی، سیاسی، معرفتی و عدم تعارض حدیث با قرآن و روایات از منظر محتوا نیز قابل تأیید است. از جمله مؤیدات صدور حدیث کساء از معصوم نیز می‌توان به وجود نقل‌های متعدد از حدیث کساء در منابع متعدد، توجه علما و بزرگان به آن و وجود نسخه‌هایی دیگر اشاره کرد.

پی‌نوشت‌ها

۱. علامه عسکری در این کتاب احادیث کساء را جمع‌آوری کرده است و در آخر مبحث خویش اشاره‌ای نیز به حدیث کساء نقل شده از حضرت زهرا علیها السلام دارد. از منظر وی، سند و متن حدیث کساء

نقل شده از حضرت زهرا علیها السلام با احادیثی که از فریقین استخراج نموده متفاوت است، لذا این حدیث را خبر واحد دانسته و آن را کنار می‌گذارد.

۲. استخراج روایات از نرم‌افزارهای جامع الاحادیث، کتابخانه احادیث فریقین و مکتبه اهل بیت علیهم السلام صورت گرفته است؛ برای جست‌وجو نیز از واژگانی چون «تطهیراً»، «کساء»، و واژگان مترادف «کساء» مانند «عباء»، «مرط»، «خمیصة» و ... استفاده شده است.

۳. در برخی کتب، استفاده از یک یا چند واژه از آیه تطهیر یا مضامین آن مانند طهارة، مطهرین و ... در وصف اهل بیت علیهم السلام جزئی از این آمار قرار گرفته است (نک: موحد ابطحی، ۱۴۰۴ق، ج ۱) اما در این پژوهش فقط روایاتی مدنظر هستند که واژگان آیه تطهیر در آن‌ها به کار رفته باشد.

۴. شایان ذکر است که احادیث شبیه هم که دارای طرق و روایان مختلف است، در شمارش حساب نشده است، همچنین چینش براساس قرن و در دو دسته شیعه و اهل سنت بیان شده است. جدول و دسته بندی روایات را می‌توان بر اساس روایان نیز تنظیم نمود؛ برای نمونه کتاب الموسوعة الامامة فی نصوص اهل السنة (مرعشی نجفی، ۱۴۲۷ق، ص ۱۷۲-۱۷۴) با توجه به نام روایان اهل سنت احادیث کساء را آورده است.

۵. «... مرطٌ مرخلٌ من شَعْرِ اُسود» (حسکانی، ۱۴۱۱ق، ج ۲، ص ۵۶)، «کِساءٌ خَیْرِی» (حلی، ۱۹۸۲م، ص ۲۲۹)

۶. «... حتی دخلوا علی رسول الله ص فأقعدهما [و أقعدهما] فی حجره و [جلس] علی عن یمینه و جلست فاطمة عن یساره...» (کوفی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۳۵): «... فجلس علی بین یدیه و جلس الحسن و الحسین عن یمینه و شماله و أجلس فاطمة خلفه...» (همان، ص ۳۳۴) «عَلِیاً وَ فَاطِمَةَ وَ حَسَناً، وَ حُسَیناً، فَجَعَلَ حَسَناً عَنْ یمِینِهِ وَ حُسَیناً عَنْ یساره وَ عَلِیاً وَ فَاطِمَةَ تُجَاهَهُمْ ثُمَّ عَشَّاهُمْ بِکِساءِ خَیْرِی» (حسکانی، ۱۴۱۱ق، ج ۲، ص ۵۳)

۷. مکان‌هایی مانند خانه ام سلمه (نک: مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۳۵، ص ۲۲۸)؛ خانه حضرت زهرا علیها السلام (نک: ابن اَبی‌شبیبه، ۱۴۲۹ق، ج ۶، ص ۳۷۰) و «روایت جابر بن عبدالله انصاری» (بحرانی، ۱۴۱۳ق، ج ۱، ص ۹۲۳)؛ خانه صفیه (نک: نیشابوری، بی‌تا، ج ۳، ص ۱۴۸)؛ خانه زینب (نک: حسکانی، ۱۴۱۱ق، ج ۲، ص ۵۳)

۸. «آنچه باعث شد واثله سعادت حضور در خانه حضرت فاطمه و در جمع اصحاب کساء را پیدا کند این بود که وی مدت سه سال افتخار خدمتگزاری خاندان رسالت را داشت.» (مهدی پور، ۱۳۸۹، ص ۸۶)

۹. این مطلب توسط موحد ابطحی، محقق کتاب نوشته شده است.

۱۰. این عبارات چکیده‌ای از ملحقات آیت‌الله مرعشی در پاورقی این کتاب است.

۱۱. این نسخه خطی، با عنوان «سرور المؤمنین» ترجمه کتاب عوالم العلوم است.

۱۲. حاشیه دوم که توسط محققان مؤسسه امام مهدی علیه السلام نوشته شده است.
۱۳. «لم تُعلم سنة وفاة ابن حمزة، لكنه كان حياً في سنة ستين و خمس مائة و هي سنة تأليفه *تأنيب المناقب*» (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۶، ص ۲۸۴)
۱۴. «اعتمدنا في تحديد ذلك على رواية له عن بعض أصحابه، ذكرت فيها قضية الامام الهادي عليه السلام مع المتوكل العباسي، وقد قتل المتوكل سنة (۲۴۷ هـ). انظر *الكافي*: ج ۷- كتاب الايمان و النذور، باب النوادر، الحديث ۲۱» (سبحانی، ۱۴۱۸ق، ج ۳، ص ۵۵)
۱۵. برخی چنین بیان کردند که با دقت در نسخه *عوامل العلوم* می توان دریافت کاتب کلمه «عن» را به صورت خاصی می نویسد و این کلمه قبل از «ابی بصیر» وجود ندارد، ولی در این پژوهش این مطلب یافت نشد.
۱۶. در صورتی که مراد از «قاسم بن یحیی کوفی» ابی بصیر نباشد، این شخصیت در موسوعات رجالی، با مشخصه دو عنوان دارد: یحیی بن ابی القاسم ابوبصیر اسدی (نجاشی، ۱۴۰۷ق، ص ۴۴۱) و لیث بن البختری المرادی (طوسی، ۱۴۲۷ق، ص ۱۴۴) که کنیه هر دو ابی بصیر است؛ ولی چون هر دو توثیق شدند فرقی ندارد.
۱۷. «القول فيما ترويه المتهمون والمضعفون. وإن كان هناك ما يعضد روايتهم ويدل على صحتها وجب العمل به. وإن لم يكن هناك ما يشهد لروايتهم بالصحة وجب التوقف في أخبارهم» (طوسی، ۱۳۷۶ش، ج ۱، ص ۱۵۱)
۱۸. نک: شروح حدیث کساء مانند مؤید، ۱۳۸۳ش؛ حسینی شیرازی، ۱۴۲۸ق؛ ارزیده، ۱۳۹۸ش.
۱۹. در برخی نقل ها از زبان ام سلمه آمده است: بعد از آنکه دعای پیامبر صلی الله علیه و آله درباره پسر عمویش علی و فرزندان او تمام شد، حضرت مرا داخل کساء کرد: «فَأَذْخَلَنِي فِي الْكِسَاءِ بَعْدَ مَا مَضَى دَعَاؤُهُ لِابْنِ عَمِّهِ وَ ابْنَيْهِ وَ ابْنَتِهِ فَاطِمَةَ» (کوفی، ۱۴۱۰، ص ۳۳۵؛ حسکانی، ۱۴۱۱، ج ۲، ص ۱۱۲) که طبق تبیین آیت الله جوادی، «این جمله نشان می دهد: رسول اکرم صلی الله علیه و آله خواسته است با در نظر گرفتن موقعیت و شخصیت ام سلمه، عنایتی در حق او کند تا از او دلجویی شده باشد.» (جوادی آملی، ۱۳۸۸، ص ۳۵۹)
۲۰. حَتَّى أَنَّهُمْ ذَكَرُوا لَمَّا دَخَلُوا تَحْتَ الْكِسَاءِ قَالَ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى لِلْمَلَائِكَةِ: «يَا مَلَائِكَتِي وَ سَكَّانِ سَمَاوَاتِي، مَا خَلَقْتَ سَمَاءَ مَبْنِيَّةٍ، وَ لَا أَرْضَ مَدْحِيَّةٍ، وَ لَا قَمَرَ يَسْرِي، وَ لَا فَلَكَ يَجْرِي، إِلَّا لِأَجْلِ الْخَمْسَةِ الَّذِينَ تَحْتَ الْكِسَاءِ.» (فقال جبرئيل عليه السلام: يا إلهي و سيدي و مولاي، و من تحت الكساء؟ فقال جل جلاله: «فاطمة و أبوها و بعلها و بنوها. فقال: يا رب، أ تأذن لي أن أنزل إليهم و أبشّهم و أكون معهم؟ فقال: «نعم» فنزل، و قال: السلام عليكم يا حبيبي يا محمد، أ تأذن لي أن أكون معكم فأكون سادسكم؟ فقال: «نعم، قد أذنت لك» فقال: يا حبيبي يا محمد، ربك يقرئك السلام و يخصك بالتحية و الاكرام و

- يقول: «و عزتی و جلالی و علوی و ارتفای، ما خلقت سماء مبنیة، و لا أرضا مدحیة، و لا شمسا، و لا قمرًا، و لا نجما، و لا جنة، و لا نارًا الا لأجلکم.» (دیلمی، ۱۴۲۷ق، ص ۲۹۸ و ۲۹۹)
۲۱. «... کذا الحسين العلوی دمشقی الحنفی من اسرة نعباء الشام و قد رأیته بخطه.» (قاضی شوشتری، ۱۴۰۹ق، ج ۲، ص ۵۵۷) «... و منهم» العلامة المحدث ابو محمد الحسين بن محمد بن احمد العلوی دمشقی من اسرة نعباء الشام فی کتاب "المناقب" رأیت بخطه الشريف رواية حديث الكساء و قد انهى سنده الى صفيية بنت شبيبة و هي عن عائشة و كان تاريخ الكتاب سنة ۹۷۸هـ.» (همان، ج ۲، ص ۵۲۳)
۲۲. از منظر صاحب عروة الوثقى این خبر هر چند مرسل است، از جمله اخبار کثیره در خصوص آیه تطهیر است و ضعف آن مضر نیست. (یزدی، ۱۳۹۱ش، ج ۲، ص ۴۴۴)
۲۳. «حدیث معروف به حدیث شریف کساء که در زمان ما شایع است، به این کیفیت در کتب معتبره معروفه و اصول حدیث و مجامع متقنه محدثین دیده نشده و می توان گفت از خصایص کتاب منتخب است.» (قمی، ۱۴۲۲ق، ج ۱، ص ۸۲). البته گفته محدث قمی، قبل از دیدن کتاب *عوامل العلوم* است؛ ایشان پس از دیدن *عوامل*، نظرشان درباره حدیث کساء تعدیل می شود و الحاق حدیث کساء به مفاتیح نیز در زمان محدث قمی صورت می گیرد. (نک: اشعری، ۱۳۹۲ش، ص ۲۸۱۷؛ سلمان پور، ۱۳۹۱ش، ص ۵۸۴۷)

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. آقابزرگ تهرانی، محمد محسن، *الذریعة إلى تصانیف الشیعه*، قم: اسماعیلیان، ۱۴۰۸ق.
۳. ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبة الله، *شرح نهج البلاغة لابن أبی الحدید*، تحقیق و تصحیح محمد ابوالفضل ابراهیم، قم: مکتبه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۴ق.
۴. ابن ابی حاتم، عبدالرحمن بن محمد، *تفسیر القرآن العظیم*، تحقیق اسعد محمد الطیب، عربستان سعودی: مکتبه النزار مصطفی الباز، ۱۴۱۹ق.
۵. ابن ابی زینب، محمد بن ابراهیم، *الغیبة للنعمانی*، علی اکبر غفاری، تهران: صدوق، ۱۳۹۷ق.
۶. ابن ابی شیبہ، ابوبکر عبدالله بن محمد بن ابراهیم، *مصنف فی الاحادیث و الآثار ابن أبی شیبہ*، تصحیح سعید محمد لحام، بیروت: دار الفکر، ۱۴۲۹ق.
۷. ابن اثیر، عزالدین بن الاثیر ابوالحسن علی بن محمد الجزری، *أسد الغابة فی معرفة الصحابة*، بیروت: دار الفکر، ۱۴۰۹ق.
۸. ابن بابویه، علی بن حسین، *الامامة و التبصرة من الحیرة*، تحقیق / تصحیح مدرسه امام مهدی علیه السلام، قم: مدرسه الامام المهدی علیه السلام، ۱۴۰۴ق.
۹. ابن بابویه، محمد بن علی، *النصاال*، علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم،

۱۳۶۲ش.

۱۰. _____، علل الشرائع، قم: کتاب فروشی داوری، ۱۳۸۵ش.
۱۱. _____، معانی الاخبار، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۰۳ق.
۱۲. _____، عیون أخبار الرضا علیه السلام، تحقیق / تصحیح مهدی لاجوردی، تهران: جهان، ۱۳۷۸ق.
۱۳. _____، کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، تهران: اسلامیه، ۱۳۹۵ق.
۱۴. _____، الامالی، ج ۵، بیروت: اعلمی، ۱۴۰۰ق.
۱۵. _____، کتاب من لا یحضره الفقیه، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ق.
۱۶. ابن بطریق، یحیی بن حسن، عمدة عیون صحاح الاخبار فی مناقب إمام الابرار، قم: جماعة المدرسین قم، مؤسسة النشر الاسلامی، ۱۴۰۷ق.
۱۷. ابن حنبل، احمد بن محمد، مسند الامام احمد بن حنبل، بیروت: مؤسسة الرسالة، ۱۴۱۶ق.
۱۸. ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی، دعائم الاسلام و ذکر الحلال و الحرام و القضايا و الاحکام، ج ۲، قم: مؤسسة آل البيت علیهم السلام، ۱۳۸۵ق.
۱۹. ابن درید، محمد بن حسن، جمهرة اللغة، بیروت: دار العلم للملایین، ۱۹۸۸م.
۲۰. ابن شاذان قمی، ابوالفضل شاذان بن جبرئیل، الفضائل، ج ۲، قم: رضی، ۱۳۶۳ش.
۲۱. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول علیهم السلام، ج ۲، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۰۴ق.
۲۲. ابن طاووس، علی بن موسی، جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع، قم: دار الرضی، ۱۳۳۰ق.
۲۳. _____، إقبال الاعمال، ج ۲، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۹ق.
۲۴. _____، الطرائف فی معرفة مذاهب الطوائف، قم: خیام، ۱۴۰۰ق.
۲۵. _____، سعد السعود للنفوس منضود، قم: دار الذخائر، بی تا.
۲۶. ابن عاشور، محمد بن طاهر، التحرير و التنویر، بی جا: بی نا، بی تا.
۲۷. ابن عساکر، ابوالقاسم علی بن حسن بن هبة الله شافعی دمشقی، تاریخ مدینة دمشق، بیروت: دار الفکر، ۱۴۱۵ق.
۲۸. ابن عقده کوفی، احمد بن محمد، فضائل أمير المؤمنين علیه السلام، قم: دلیل ما، ۱۴۲۴ق.
۲۹. ابن قولویه، جعفر بن محمد، کامل الزیارات، نجف: دار المرتضویه، ۱۳۵۶ش.
۳۰. ابن کثیر دمشقی، اسماعیل بن عمرو، تفسیر القرآن العظیم، تحقیق محمد حسین شمس الدین، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۹ق.
۳۱. ابن مشهدی، محمد بن جعفر، المزار الكبير، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۹ق.
۳۲. ارزیده، محمد علی، حدیث شریف کساء آینه معرفت و تربیت، تهران: شفیع، ۱۳۹۸ش.

□ ۲۷۲ دو فصلنامه علمی حدیث پژوهی، سال چهاردهم، شماره بیست و هفتم، بهار و تابستان ۱۴۰۱

۳۳. اربلی، علی بن عیسی، کشف الغمة فی معرفة الائمة، تبریز: بنی هاشمی، ۱۳۸۱ق.
۳۴. استرآبادی، علی، تأویل الآيات الظاهرة فی فضائل العترة الطاهرة، قم: مؤسسة النشر الاسلامی، ۱۴۰۹ق.
۳۵. اشراقی، شهاب‌الدین و فاضل لنکرانی، محمد، اهل بیت یا چهره‌های درخشان در آیه تطهیر، بی‌جا: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۹ش.
۳۶. اشعری، محمد جواد، فاطمه محور حدیث کساء، تهران: فؤاد، ۱۳۹۲ش.
۳۷. اصفهانی، محمدحسین کمپانی، القواعد الفقہیة و الاجتهاد و التقليد، نهایة الدراية فی شرح الکفایة، قم: کتاب فروشی سیدالشهداء، ۱۳۷۴ق.
۳۸. افندی اصفهانی، میرزا عبدالله، تعلیقة أمل الامل، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۱۰ق.
۳۹. امین، سید محسن، أعیان الشیعة، بیروت: دار التعارف للمطبوعات، ۱۴۰۶ق.
۴۰. انصاری زنجانی خوئینی، اسماعیل، الموسوعة الكبرى عن فاطمة الزهراء، قم: دلیل ما، ۱۴۲۸ق.
۴۱. بحرانی، سید هاشم بن سلیمان، البرهان فی تفسیر القرآن، قم: مؤسسة بعثة، ۱۳۷۴ش.
۴۲. —، الانصاف فی النصّ علی الائمة الاثنی عشر علیهم السلام، ترجمه رسولی محلاتی، چ ۲، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۸ق.
۴۳. —، مدینة معاجز الائمة الاثنی عشر علیهم السلام، قم: مؤسسة المعارف الاسلامیه، ۱۴۱۳ق.
۴۴. بحرانی اصفهانی، عبد الله بن نورالله، عوالم العلوم و المعارف و الاحوال من الآيات و الاخبار و الاقوال، مستدرک حضرت زهرا تا امام جواد علیهم السلام، قم: مؤسسة الامام المهدي علیه السلام، ۱۴۱۳ق.
۴۵. برزگر، مهدی، «ملاک پذیرش خبر و تأملی بر دیدگاه آیت الله خویی»، فصلنامه فقه، شماره ۶۸، ۱۳۹۰ش، ص ۹۶-۱۲۷.
۴۶. برقی، احمد بن محمد بن خالد، رجال البرقی- الطبقات، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۳ق.
۴۷. —، المحاسن، قم: دار الکتب الاسلامیه، چ ۲، تهران، ۱۳۷۱ق.
۴۸. بهارزاده، پروین و آبادی، فاطمه، «دراسة النقدية فی صحة حدیث الکساء المشهور فی ضوء منهج تحلیل المحتوى»، فصلنامه آفاق الحضارة الاسلامیه، دوره ۲۲، شماره ۱، ۱۳۹۸، ص ۲۷-۵۶.
۴۹. بهبهانی، محمدباقر بن محمد اکمل، الاجتهاد و التقليد (الفوائد الحائریه)، قم: مجمع فکر الاسلامی، ۱۴۱۵ق.
۵۰. تبریزی، میرزا جواد، نصایح؛ درس‌های برگرفته از زی طلبگی و آداب تعلیم و تعلم آیت العظمی میرزا جواد تبریزی، گردآورنده: دار الصدیقة الشهیدة، قم: دار الصدیقة الشهیدة، ۱۳۸۸ش.
۵۱. ترمذی، محمد بن عیسی، الجامع الصحیح و هو سنن الترمذی، قاهره: دار الحدیث، ۱۴۱۹ق.
۵۲. تلافی داریانی، علی اکبر، بررسی جامع حدیث کسا و پاسخ شبهات، تهران: یاس نگار، ۱۳۹۷ش.

۵۳. جزى برخوردارى گزى اصفهانی، ملامهدى عبدالکريم، تذکرة القبور، اصفهان: بی نا، ۱۳۲۴ ش.
۵۴. جعفریان، رسول و توحیدى نیا، روح الله، «بازخوانی دیدگاهها و مناقشات در باب روایت شیخ طریحی (م ۱۰۸۷ق) و حدیث کساء»، علوم حدیث، سال بیست و دوم، شماره ۸۶، ۱۳۹۶ ش.
۵۵. جمعی از بزرگان، تاریخ الفقه و تطوراته (المنتخب)، بی جا: بی نا، بی تا.
۵۶. جوادی آملی، عبدالله، شمیم ولایت، تحقیق سید محمود صادقی، چ ۵، قم: اسراء، ۱۳۸۸ ش.
۵۷. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۹ق.
۵۸. —، هداية الامة إلى أحكام الائمة علیهم السلام، مشهد، آستانة الرضوية المقدسه، مجمع البحوث الاسلامیه، ۱۴۱۴ق.
۵۹. —، إثبات الهادة بالنصوص والمعجزات، بیروت: اعلمی، ۱۴۲۵ق.
۶۰. —، أمل الامل، بغداد: مكتبة الاندلس، ۱۳۸۵ق.
۶۱. حسکانی، عبیدالله بن عبدالله، شواهد التنزیل لقواعد التفضیل، تهران: مجمع إحياء الثقافة الاسلامیه، ۱۴۱۱ق.
۶۲. حسنی جبل کندی، عین الله، شرح حدیث کساء، بی جا: میرفتاح، ۱۳۹۰ ش.
۶۳. حسینی سیستانی، سید علی، قاعدة لا ضرر ولا ضرار، قم: مکتب آیت الله العظمی سید سیستانی، ۱۴۱۴ق.
۶۴. حسینی شیرازی، سید محمد، من فقه الزهراء علیها السلام، قم: رشید، ۱۴۲۸ق.
۶۵. —، أجوبة المسائل العلویه، بیروت: مرکز الرسول الاعظم صلی الله علیه و آله، ۱۴۲۴ق.
۶۶. حلّی، حسن بن علی بن داود، رجال ابن داود، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۳ق.
۶۷. حلّی، حسن بن یوسف، نهج الحق و كشف الصدق، بیروت: دار الكتاب اللبنانی، ۱۹۸۲م.
۶۸. —، كشف اليقين فی فضائل أمير المؤمنين علیه السلام، تهران: وزارت ارشاد، ۱۴۱۱ق.
۶۹. حلّی، محقق، نجم الدین، جعفر بن حسن، المعبر فی شرح المختصر، قم: مؤسسه سیدالشهدا علیهم السلام، ۱۴۰۷ق.
۷۰. حلّی، علامه، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی، رجال العلامة الحلّی - خلاصة الاقوال فی معرفة أحوال الرجال، منشورات المطبعة الحیدریه، چ ۲، نجف: عراق، ۱۳۸۱ق.
۷۱. الحلو، سید محمد علی، مشاهدات الماء الأعلى: البيت الفاطمی تحت الكساء شرح حدیث الكساء الیمانی، نجف: مركز الامام الحسن علیه السلام للدراسات التخصصیه، ۱۴۳۶ق.
۷۲. خزاز رازی، علی بن محمد، كفاية الاثر فی النصّ علی الائمة الاثني عشر، قم: بیدار، ۱۴۰۱ق.
۷۳. خوبی، سید ابوالقاسم، معجم رجال الحدیث و تفصیل طبقات الرواة، بی جا: بی نا، بی تا.
۷۴. درایتی، مصطفی، فهرستگان نسخه های خطی ایران، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری

□ ۲۷۴ دو فصلنامه علمی حدیث پژوهی، سال چهاردهم، شماره بیست و هفتم، بهار و تابستان ۱۴۰۱

اسلامی ایران، ۱۳۹۱ ش.

۷۵. دیلمی، حسن بن محمد، *أعلام الدین فی صفات المؤمنین*، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۸ ق.
۷۶. —، *إرشاد القلوب إلى الصواب*، قم: الشریف الرضی، ۱۴۱۲ ق.
۷۷. —، *غرر الاخبار و درر الآثار فی مناقب أبی الائمة الاطهار علیهم السلام*، قم: دلیل ما، ۱۴۲۷ ق.
۷۸. ربانی بیرجندی، محمدحسن، «وثوق صدوری و وثوق سنندی و دیدگاهها»، فصلنامه فقه، شماره ۱۹ و ۲۰، ۱۳۷۸ ش، ص ۱۴۵-۲۰۷.
۷۹. رجائی زفرهای، محمدعلی، گلچین رجاء زفرهای با سعی و کوشش محمدحسن رجاء زفرهای، اصفهان: چاپخانه ربانی، بی تا.
۸۰. زمخشری، محمود، *الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل*، ج ۳، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۰۷ ق.
۸۱. سبحانی، جعفر، *موسوعة طبقات الفقهاء*، قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام، ۱۴۱۸ ق.
۸۲. سجادی، عیسی، *حدیث شریف کساء و شاعران شوشتر؛ به گویش های فارسی عربی شوشتری*، اهواز: معتبر، ۱۳۹۰ ش.
۸۳. سلمان پور، محمد مهدی، *پژوهشی در حدیث شریف کساء*، بی جا: بهبهانی، ۱۳۹۱ ش.
۸۴. سیوطی، جلال الدین، *الدر المنثور فی تفسیر المأثور*، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۴ ق.
۸۵. شرف الدین موسوی، سید عبدالحسین، *الکلمة الغراء فی تفضیل الزهراء علیها السلام و عقیلة الوحی*، قم: روح الامین، ۱۴۲۶ ق.
۸۶. شهید اول، محمد بن مکی، *المزار*، قم: مدرسه امام مهدی علیه السلام، ۱۴۱۰ ق.
۸۷. شبانی، محمد بن حسن، *نهج البیان عن کشف معانی القرآن*، تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی، ۱۴۱۳ ق.
۸۸. صالحی نجف آبادی، نعمت الله، *یک فضیلت بزرگ برای پنج تن آل عبا علیهم السلام*: شرحی درباره حدیث کساء و نزول آیه تطهیر در شأن اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام، تهران: سودمند، ۱۳۹۰ ش.
۸۹. طباطبایی، سید محمدحسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ج ۵، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۷ ق.
۹۰. طبرانی، حافظ ابی القاسم سلیمان بن احمد، *المعجم الاوسط*، بی جا: دار الحرمین، ۱۴۱۵ ق.
۹۱. —، *المعجم الكبير*، بی جا: دار احیاء التراث العربی، بی تا.
۹۲. طبرسی، احمد بن علی، *الاحتجاج علی اهل اللجاج*، مشهد: مرتضی، ۱۴۰۳ ق.
۹۳. طبرسی، حسن بن فضل، *مکارم الاخلاق*، ج ۴، قم: شریف رضی، ۱۴۱۲ ق.
۹۴. طبرسی، فضل بن حسن، *إعلام الوری بأعلام الهدی*، ج ۳، تهران: اسلامی، ۱۳۹۰ ق.
۹۵. —، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، تهران: ناصر خسرو، ۱۳۷۲ ق.

اعتبارسنجی حدیث کساء (به روایت حضرت فاطمه زهرا علیها السلام) ۲۷۵

۹۶. طبری آملی کبیر، محمد بن جریر بن رستم، المسترشد فی إمامة علی بن أبی طالب علیه السلام، قم: کوشانیور، ۱۴۱۵ق.
۹۷. طبری آملی، عمادالدین ابی جعفر محمد بن ابی القاسم، بشارة المصطفی لشبیعة المرتضی، چ ۲، نجف: المكتبة الحیدریه، ۱۳۸۳ق.
۹۸. طبری، محب الدین، ذخائر العقبی فی مناقب ذوی القربی، قاهره: مكتبة القدسی، ۱۳۵۶ق.
۹۹. طوسی، ابو جعفر، محمد بن حسن، رجال الشیخ الطوسی - الابواب، چ ۳، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۴۲۷ق.
۱۰۰. طوسی، ابو جعفر، محمد بن حسن، الفهرست، نجف: المكتبة الرضویه، بی تا.
۱۰۱. —، الامالی، قم: دار الثقافة، ۱۴۱۴ق.
۱۰۲. —، تهذیب الاحکام، چ ۴، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۱۰۳. —، العدة فی أصول الفقه (عدة الاصول)، قم: بی تا، ۱۳۷۶ش.
۱۰۴. —، مصباح المتعجد و سلاح المتعبد، بیروت: مؤسسة فقه الشیعه، ۱۴۱۱ق.
۱۰۵. —، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا.
۱۰۶. طبیب، سید عبدالحسین، اطیب البیان فی تفسیر القرآن، چ ۲، تهران: اسلام، ۱۳۷۸ش.
۱۰۷. عالم نقوی، اسد، انوار حدیث کساء، قم: طاووس بهشت، ۱۳۷۹ش.
۱۰۸. عروسی حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نور الثقلین، چ ۴، قم: اسماعیلیان، ۱۴۱۵ق.
۱۰۹. عیاشی، محمد بن مسعود، تفسیر العیاشی، تهران: مطبعة العلمیه، ۱۳۸۰ق.
۱۱۰. غریفی، سید عدنان، نظم حدیث کساء، قم: باقیات، ۱۳۹۳ش.
۱۱۱. فتال نیشابوری، محمد بن احمد، روضة السواعظین و بصیرة المتعظین، قم: انتشارات رضی، ۱۳۷۵ش.
۱۱۲. فخرالدین رازی، ابو عبدالله محمد بن عمر، مفاتیح الغیب، چ ۳، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۴۲۰ق.
۱۱۳. فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، چ ۲، قم: نشر هجرت، ۱۴۰۹ق.
۱۱۴. فردوسی، حسین، داستان های عجیب و واقعی از توسل به حدیث کساء؛ اکسیر حل مشکلات، قم: آوای منجی، ۱۳۹۵ش.
۱۱۵. فضل الله، سید محمد حسین، تفسیر من وحی القرآن، چ ۲، بیروت: دار الملام للطباعة والنشر، ۱۴۱۹ق.
۱۱۶. فیض پور، علی اصغر، التحقیق حول سند حدیث الكساء، قم: علامه بحرانی، ۱۳۹۰ش.
۱۱۷. قاضی شوشتری، نورالله مرعشی، احقاق الحق و ازهاق الباطل، مقدمه و تعلیقات آیت الله مرعشی

□ ٢٧٦ دو فصلنامه علمی حدیث پژوهی، سال چهاردهم، شماره بیست و هفتم، بهار و تابستان ۱۴۰۱

- نجفی، قم: مکتبه آیت الله المرعشی النجفی، ۱۴۰۹ق.
۱۱۸. قطب الدین راوندی، سعید بن هبة الله، الخرائج و الجرائح، قم: مؤسسه امام مهدی (علیه السلام)، ۱۴۰۹ق.
۱۱۹. قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر القمی، ج ۳، قم: دار الکتب، ۱۴۰۴ق.
۱۲۰. قمی، عباس، الفوائد الرضویة فی احوال علماء المذهب الجعفریة، ج ۲، قم: جامعه مدرسین (مؤسسه نشر اسلامی)، ۱۳۸۵ش.
۱۲۱. —، الکنی و الالقاب، ج ۲، قم: جامعه مدرسین (مؤسسه نشر اسلامی)، ۱۴۲۹ق.
۱۲۲. —، منتهی الامال فی تواریخ النبی و آل (علیهم السلام)، ج ۵، قم: جامعه مدرسین مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۲۲ق.
۱۲۳. کراجکی، محمد بن علی، کنز الفوائد، قم: دار الذخائر، ۱۴۱۰ق.
۱۲۴. کشی، ابو عمرو، محمد بن عمر بن عبدالعزیز، رجال کشی - اختیار معرفة الرجال، مشهد: مؤسسه نشر دانشگاه مشهد، ۱۴۹۰ق.
۱۲۵. کفعمی، ابراهیم بن علی عاملی، المصباح (جنة الامان الواقیه)، قم: دار الرضی (زاهدی)، ۱۴۰۵ق.
۱۲۶. کوفی، فرات بن ابراهیم، تفسیر فرات کوفی، تهران: مؤسسه الطبع و النشر فی وزارة الارشاد الاسلامی، ۱۴۱۰ق.
۱۲۷. کفعمی، ابراهیم بن علی عاملی، البلد الامین و الدرع الحصین، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۱۸ق.
۱۲۸. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، الکافی، ج ۴، بی جا: دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۱۲۹. مازندرانی، ابن شهر آشوب، رشیدالدین محمد بن علی، معالم العلماء فی فهرست کتب الشیعة و أسماء المصنفین قادیما و حدیثا، عراق: منشورات المطبعة الحیدریه، ۱۳۸۰ق.
۱۳۰. —، مناقب آل ابي طالب (علیهم السلام)، قم: علامه، ۱۳۷۹ق.
۱۳۱. —، معالم العلماء فی فهرست کتب الشیعة و أسماء المصنفین قادیما و حدیثا، عراق: منشورات المطبعة الحیدریه، ۱۳۸۰ق.
۱۳۲. مازندرانی، محمد بن اسماعیل حائری، منتهی المقال فی احوال الرجال، قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام)، ۱۴۱۶ق.
۱۳۳. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار، ج ۲، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
۱۳۴. محمدی ری شهری، محمد، پژوهشی درباره حدیث کساء، قم: دار الحدیث، ۱۳۸۴ش.
۱۳۵. مرزبانی، محمد بن عمران و اوجبی، علی، مناجات الهیات حضرت امیر (علیه السلام) و ما نزل من القرآن فی علی (علیه السلام)، تهران: وزارت ارشاد، ۱۳۷۸ش.

۱۳۶. مرعشی نجفی، شهاب الدین، سند حدیث کساء، تبریز، ۱۳۵۶ق.
۱۳۷. —، الموسوعة الامامة فی نصوص اهل السنة، قم: مکتبه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۲۷ق.
۱۳۸. مسلم بن حجاج، صحیح مسلم، قاهره: دار الحدیث، ۱۴۱۲ق.
۱۳۹. مشکینی اردبیلی، علی، اصطلاحات الاصول و معظم أبحاثها، ج ۶، قم: بی نا، ۱۳۷۴ش.
۱۴۰. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: نگاه نشر و کتاب، ۱۳۶۰ش.
۱۴۱. مفید، محمد بن محمد، الاختصاص، قم: المؤتمر العالمي لافیة الشيخ المفید، ۱۴۱۳ق [الف].
۱۴۲. —، الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، قم: کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ق [ب].
۱۴۳. —، الأمالی، قم: کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ق [ج].
۱۴۴. —، المزار، قم: کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ق [د].
۱۴۵. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ش.
۱۴۶. مهدی پور، علی اکبر، سند حدیث شریف کساء، قم: بی نا، ۱۳۷۱ش.
۱۴۷. —، حدیث ثقلین یا دو قرأت، قم: انتشارات رسالت، ۱۳۸۹ش.
۱۴۸. موحد ابطحی اصفهانی، علی، حدیث کساء و آثار شگفت، قم: جبل المتین، ۱۳۹۰ش.
۱۴۹. —، آیه التطهیر فی احادیث الفریقین، بی جا: علی الموحد الابطحی، ۱۴۰۴ق.
۱۵۰. موسوی غریفی، محیی الدین، آیه التطهیر فی خمسة اهل الکساء، بی جا: بی نا، ۱۳۷۷ق.
۱۵۱. مؤید، علی حیدر، فی رحاب حدیث الکساء، قم: جلال الدین، ۱۴۲۵ق.
۱۵۲. نائینی، محمدحسین، أجدود التقریرات، قم: بی نا، ۱۳۵۲ش.
۱۵۳. نجاشی، ابوالحسن، احمد بن علی، رجال النجاشی - فهرست أسماء مصنفی الشیعه، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۰۷ق.
۱۵۴. نجفی رازی، جواد، بی جا: علمی. نسخه چاپی سنگی موجود در کتابخانه آیت الله بروجردی، ۱۳۲۰ق.
۱۵۵. نسائی، احمد بن علی، السنن الکبری، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۱ق.
۱۵۶. نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۸ق.
۱۵۷. نمازی شاهرودی، علی، مستدرکات علم رجال، تهران: شفق، ۱۴۱۲ق.
۱۵۸. نیشابوری، الحاکم، المستدرک، بی جا، بی نا، بی تا.
۱۵۹. نیشابوری، نظام الدین حسن بن محمد، غرائب القرآن و رغائب الفرقان، تحقیق: شیخ زکریا عمیرات، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۶ق.
۱۶۰. هلالی، سلیم بن قیس، کتاب سلیم بن قیس الهلالی، قم: الهادی، ۱۴۰۵ق.

□ ۲۷۸ دو فصلنامه علمی حدیث پژوهی، سال چهاردهم، شماره بیست و هفتم، بهار و تابستان ۱۴۰۱

۱۶۱. همدانی، آقا رضا بن محمد هادی، مصباح الفقیه، قم: مؤسسه الجغرفیة لاحیاء التراث و مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۶ق.

۱۶۲. هیشمی، ابن حجر، مجمع الزوائد و منبع الفوائد، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۰۸ق.

۱۶۳. واحدی، علی بن احمد، اسباب النزول القرآن، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۱ق.

۱۶۴. ورام بن اَبی فراس، مسعود بن عیسی، مجموعه ورام، قم: مکتبه فقیه، ۱۴۱۰ق.

۱۶۵. ویسی، فیض الله، انوار السماویة شرحی جامع بر حدیث شریف کساء، قم، طوبای محبت، ۱۳۹۵ش.

۱۶۶. یزدی، سید محمد کاظم، محقق میرداماد و دیگران، سؤال و جواب: استفتائات و آراء فقیه کبیر

حاج سید محمد کاظم یزدی صاحب عروة الوثقی، تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۹۶ش.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی